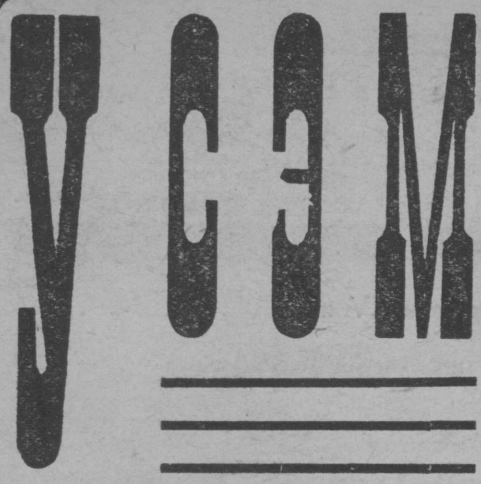

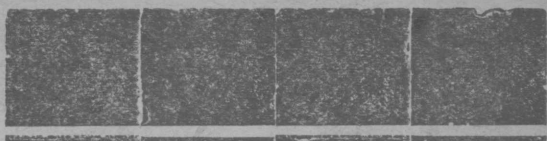
Н 1728-1

4

Политикы, экономикы да
сынлы литературан тылээш
иканя лакшы кырык мары
журнал.

№ 2 (37) Фэвраль
1 9 3 3

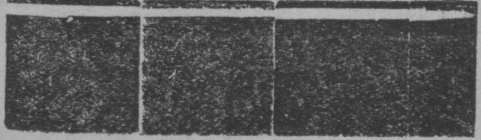
Йакшар армилан

И

Ш О Н

Совэт властын тыр политикы-
жым кычэн, пэрэгэн шалгышы,
Совэт сандалыкын границавлам
пысын оролышы часовойжы,
Октябрь рэволюцин ыньан оро-
лыжы Совэт сойузын Йакшар
армижы шу лижы!

В у й л ы м а ш .

	Стр.
АНЗЫЛ СТАТЬА.	Исторически пльэnum 1
Й. П.	Йакшар армилан XV и шон 5
П. ВЛАСОВ.	Буг рёкә донышым ашбндәрймаш 9
Й. П.	„Батрак“ 12
ИГНАТЬЭВ. Н.	Савик (потыкә романы лаштыквләжы) III-шы глава 15
ФЭР—СИДУК.	Социализмбш ванжәнә (мыры) 26
Н. ОЛЬЭЙНЬИКОВ.	Танквлә дон тирвлә 27
АПУШКИН Я.	256-шы разйезд (кок эпизодан драматы- чэски этбүд) 31
Г. М. КРОЛИКОВ.	Ләнбин паштәк! (лыдыш) 36
В. ГОРШКОВ.	Чэльәбински доны (1919 и годшы граждан вырсым ашбндәрймаш) . . . —

Н | Мар. ж.
| 1-4

Цилä сандäлëк вëлнëш прольëтарвлä, иквëрëш лидä!

У СЭМ

■ ТЫЛЗЭШ ИК КÄНÄ ЛÄКШЫ, ПОЛЬИТЬИКЭ
■ ЭКОНОМИКЫ ДÄ СЫНЛЫ ЛЫТЭРАТУРАН
■ КЫРЫК МАРЫ ЖУРНАЛ

ЛÄКТÄШ ТЫНÄЛЫН ГЫНЬ,
КЫМ ИШКЫ КЭН.

Ф Э В Р А Л Ь 1933 И № 2 (37)

Исторически пльëнум

ЦК дон ЦКК-н икараш лин бш-тым пльëнумжы эртыш. Ти исторически пльëнум вшц иаш пашам 4 ишток бштэн сьнгэн шоктымыжылан итогвлäm бштëш, кокшы 5-льëткын дä 1933 иаш планын бштëшшашлык тын пшävлëжым тбшлэн лäктë, кы-збтшшë вөрëмән рëшбшшашлык пар-тын сэк кого польитычески задачи-влëжбдон пижын шалгыш важный постановлëнбывлäm лыкты. Ти пльë-нум мәнмән партын дä Совет влас-тын цилä исторшштëжок, кого вä-рбш нälëш.

Лөншински ЦК вктäрбшмбдон, мән-мән вождь дä учитьелъ Сталин тән вктäрбшмбдон эртыш 4 и лошты пиш кого пшшä лийäлтын. Сандäлëк кр-гбштëннä тышман класс мä вштарëш-нä арышылаок кбрëдäl шалгэн гы-нбят, нинбш сойузныквлäштш--контр-рëволюционный трöкциствä, вургым-ла рөнбөгатвлä, цилä цырëан опору-ныствлä, измөнныквлä, пэрëрож-дөнцбвлä пшшәнälэн äптбртыл шал-гэнбт гынбят,—сндäлëкнä бшкë цырëжым совсëмок вшталтыш, бшкымжын силажым, пэрëгäлт кэртмашбжым (обороноспëсоб-ность) мол сандäлëквлä лошты гигантлаок лүлтäl колтыш дä Со-вет сойузым промышлëннөшдөн анзыц кэшб сандäлëквлä рädбшкы тäрвätэн шагалтыш.

Ти факт Совет сойузышты соц-иализм стройымаш пшшäm пакыла-жат анзылтарэн мимашлән вэлëät агыл, цилä сандäлëкбшштë прольë-тар рëволюци лимашым рëшбмаш-ләнät айыртэмбш кого значөнбшн-ылëш. Сталин тән 5-льëткын итог-влä гишән бштëш бшкë докладыш-тыжы, капитальист сандäлëквлäштш дä колонбывлäштш бшбш ровочы-

влälэн дä труйышывлälэн, 5-льëткым 4 ишток бштэн шоктымашын цилä важныствшым, пälдбртëнок такәнш агыл анчыктэн.

Шбш и пэрви партын XIV-шы сйëздбшштëжш оппозиционбэрвлä Лөн-шински партын брдбш корныжы вштарëш шагалыныт. Нинбш СССР-ышты социализмбш стройаш акли манын бшнбндäрэн шалгэнбт, капи-тальист, сандäлëквлäштш рëволюци сьнгэн шоктымашкы мәнмән сандä-лëкнä нинблән аграрный придатокëш вэлë кодшашлык ылëш,—маныныт.

«Шалахай» фразыдон мүдälтшш оппозицин ти капитульански установ-кыжым партын XIV-шы сйëздшш брдбш шуэн колтыш дä мәнмән сандäлëкбшштш социализм стройыма-шын корныжым — индустрийнмаш корным анжыктэн пуш.

Ти корнышты партын шоктëнок бштëш пшшävлëжбш тишëц вараш XV-шбш сйëздбшштш солам кымдыкë-шок кольëктивбндбмаш гишән, шуки мльион тыгыды хрëсәнх хозяйств-влäm шалдыра иктëштëшбш хозяй-стван рëlсьбшкы шбндбмаш гишән вопросым шбндäш силам пуэвбш. XV-шы сйëздбшн ти тын установкыжы контррëволюционный позицишкы шыналтыш трöкциствлä вштарëшät дä вургымла вëlнбшывлä вштарë-шät шагалын. Нбшнбжät, нинбжät,—мәнмән сола хозяйствана капитальист-влән корвыдон кән вэлë шäрлэн кэр-дëш,—манын бшнбндäрэнбт.

XV-шбш сйëзд кольëктивбндбмаш сйëзд ылын. Лбшмбшжок сэдбш гишән вët промышлëннөштым, айыртэмбш-нок шалдыра промышлëннөштым, бөлшшëвистски тэмбшдон шäрэн кол-тымашым пишок кэрälëш бштэн.

XV-шй сйээд маштөк промышльән- жость шәрлймәштй кого анзылтымаш- вләм мә бштәннә гынь, 5 льөткбйм 4 иштөк бштән көрдбннә гынь, ти пәшәвләштй сола хозайстван вәсәм- мәшйжй, социальистычәски лим- мәшйжй. мәләннә когон паллгән. Колхоз, совхозвләм стройымыдон үдбйм вәрбйм 21 мльион гәктарым куштышна дә киндбйм 1927-28 ин 700 мльион пудым йәмдбйлбйм доц 1931-32 ин 1.400 мльион пудым йәмдбй- лбшнә.

Прольәтар государствышты киндбй запасын тәнгә гигантлаок кушмашы- жы вәлә промышльәнностлан дә ровочый классан когон кушмашым пуән көрдбйн.

Тбйгә гыньәт, вәс вәдбйнжй, кольәк- тивбйвләм бштбймбй шотдон кулак кассым пйтәрән солам кольәктивбәг- дбймәшнә анзыләнөк шалгән гынь,— ма тиштбйжй пәшән? Солалан тиш- тбй промышльәнность кого палшықым пуән. Тидбй сола хозайствам йажо- әмдән шоктым у машинәвләдон әдбйрлән шалгән. МТС-вләлән угбйц дә угбйц колхозыш пырәнок-шалгыш шуку мльион хрәсәйә хозайствавләм бшкә йбйржй дымыраш силам пуән шалгән.

Ти иктбй вәсбйлән палшымашты виктәрән шалгыш рәшбйш рольжок твйжолый индустри вбйлнбй ыламыжы пәлбймән пәшә. Ровочый класс куш- кын, сола халыкын тидбйлән бйньәнй- мәшйжй цаткыдәмбйн—тидбйвләәт ик- тбй вәсбйлән палшымашты кого ро- лыым нәлбйнбт. Вургымла опортунист- влә бшкә шаным корныштым, тыш- ман классын агәнтурыжын корным кычән, кольәктивизаци вәштарәш, прольәтар диктатурын полбйтычәски дә эконопрчәски позицбйжым кулак- лан „икплоток пуән мимәш“ полбй- тьыкы вәрц (Томский) вәләәт агыл шалгәнбт, индустриам большәвик тәм- пыдон куштымаш вәштарәшәт, 5 льөт- кбй вәштарәшәт, кулацки 2 льөткбй вәрц (Рыков) цәрнбйдәок шалгәнбт.

Индустриализаци вәштарәш ви- дбйм вургымлаштышывлән кулацки полбйтыкбй СССР-ыш мөждународ- ный импәриализм анзылан цәрә кидә шагал кодмашкы шыпшын. Ти- дбйжй гынь тәвә сәдбйм вәлә выча. Пачәш кодшы изи куатан халыквлән

сәндәлбйквләм жайылән шумашдон бшкә кого кризисшй гбйц ләктәш шанән блә. Кулак анзылны, мәнмән сәндәлбйкәш капитализмбйм вәс па- чаш шбйндәш цацышы силавлә ан- зылны цәкнән шалгымам (капиту- лбәци) мөждународный импәриализ- мбй анзылнат цәкнән шалгымамшым анжыкта.

Вургымлаштыжы цәкнән шалгымы- влә дон, лачокшымок гынь тышман класс вәкы ванжышывлә дон дә нинбйн „шалахайышты“ сойузньиквлә дон— кок фронтыштат пыт гбйцәт пыт кбй- рәдәл шалгән вәлә XVI шй бшкә сйээдбйштыжй рәшбйм историчәс- ки тбйн кок рәдәчывләжбйм 5 льөт- кбйм 4 иштбй бштән шоктымашым дә кольәктивизацим партбй бш- тән шоктыш.

Ку вургымлавлән корным кбйбйтәт әчә ташка, тидбй Рүтйиын—Слвәп- ковын әль Әйсмонтын—Смирновын групывлә дон иквәрәш 5 льөткбйн дә кольәктивизацин бштән шоктыман- вләжбйм ләш бштбймәш вәрц, кулак- вләм йал вбйкбй вәс пачаш шагалты- маш вәрц, мәнмән сәндәлбйкнәм мол сәндәлбйкбйштыш импәриализмбйн кид нбймәкбй бштбймәш вәрц вләш.

ЦК дон ЦКК-н икарашы пләнум- жы бшкә рәшәнбйвләжбйдон кок вә- кбйлә ровотайышы — прәдәтәльвлә вәштарәш партбйын анжымашыжым әчәәт когон цаткыдәмдбйш, пбйсәмдә- рбйш; нинбй партбйын тбйн корныжы вәрц шалгаш йбйләмбйдон вәлә шама- кым пуәнбйт, лачокыштыжок гынь партбйым алталат, партбйләтбйштыш, партбйын праважым контррәволюци пәшәм бштбйшәшләнән намалыштыт. Цилә партбйлан, каждый парторга- ньизацилән бшкә рәдбйжбйм вәс вәкбй сәрнәлт шоктышы (пәрәрождәнцбй) тәгәнә измәнньиквлә гбйц итбйрәйән шокташ пишок тәргәлт шалгыш пә- шәшбйжбй шолталтәш.

Партбйын бйрдбй корныжы вәрц йбй- ләмбйдон вәлә шалгымам большәвиквлән рәдбйштыш виков лишәшлык агыл, ти- дбйм пләнум әчәәт ик рәдбй пәлдбйр- тән. Тәгәнә пәшәдон опозицин пәр- виш вөждәвләштбй Рыков дон Том- ский айырлән шалгәнбт. Нинбй пар- тбйын бйрдбй корныжы вәрц кәчбйнә кбйрәдәл шалгымам пәшәм бшкбй- мбйштынәш шотлыдәлыт, партбй ва-

жтараш шалгыш эльэментвлэ дон свэйбим кычэныт. Вургымла оппозишты вожды ышываллаан парты анзыкылаашышты прэдупрэждэньбим пиш пингидым быштыш.

Пйтэриш 5 льэтким анзылтэнок быштэн сьинтэн шоктэнэт, парты кьэйт у 5 льэткин пйтэриш хозайствэнный годышкыжы ванжа. Кокшы 5-льэтки—угьц строймы заводвлэшты, фабрикаашты производством тымөн, палэн шомаш патьмльэтки айыртэмьинжок ылаш да «угьц строймаш пашан шэрлэмаш пакылажы акан ылым агыл, шэрлэмашбим тидь анжыкта».

„У строймаш пашалэн лыкмы кьэйтшы лозунгвлэ вьлэн у прэдриятывлаэм у тьэхныкым палэн шоктымаш у лозунгым кокшы 5 льэтки тэмэн пыртышашлык ылаш.“ (Сталин, Молотов да Кьышпэв тэнгвлэ паштэк пьэнуумын лыкмы рэзольуци).

У гьц стройым прэдриятывлаэм, промыльэенностьын у отрасльывлажым прамой мыштэн эксплоатируйаш, ниньбим бышке көргыштышты ышшы рэсурсым цилэ хэлаэк йэлашкы шоктэн миаш, цаткыды кадырдон ниньбим ситэрэш, тэвэ тидьбидонжы пашам кэрэл сэмьинь кьырлэтыштэок видэн шалгаш, пашан качэствыжым да дысципльиныжым лүлтэлэш—тагачшы кэчэш задачын пашажы тэнь ылаш.

Солашты мэнмэн 5 тьижэм совхоз, кок тьижэмэк пэлэкат утла МТС, 200 тьижэм колхозна улы. Тидь пиш кого организаци ылаш. Ти организацин пашам тэр икпорадкан (нормальны) видэн шалгымаш сола хозайствам пыт лүктэн шоктымыжылан да тидьбим социальстикэски корнышкы сэрэн шоктымьыжылан палшыкым ситэлыкымок цуэн кэрлэш.

Ти пашашты аптэртэмаш шуку улы. Мэ вькьинэ шьбидым кычыш эльэментвлэ, шин шэлэтым кулак классын агэнтвлэжы, пөрвиш кулаквлэ да бэлогвардэьйэцвлэ мэнмэн совхозвлэшкьинэ, МТС-влэшкы, колхозвлэшкы, мүлэндь пашам видьш орванвлэшкы пьрэн шоньт. Нинь кыдыжы гьц пэрэрэждэньэц манывла гьц, комуниствэ гьцок, партышкы тышман

класс ло гьц вэрэштишывла гьц палшыкым улын шалгат.

Бышке экономикыштын цилэ позишты гьцок пьргэт лыктын шумь, кьэйт колхозвлэ, совхозвлэ МТС-влэ да мүлэндь пашам вьктэришы органвлэ йьдэ шэлэнэн шьцшы кулацски, бэлогвардэьски эльэментвлэ, кыды-тиды парторганизацывлэн пашам лыштарэн колтымашвлэм да кыды-тиды пасна комуниствэлан палшыквлэм амалэшышты нэлын (используйэн) миэн, паша дысципльинь пыдырташ, колхоз, совхоз имуцэствым шолышташ, инвэтарьбим локтылаш, скотынам пйтэрэш нырым йахтараш, удьмашьбим, кинды постарымашым, государствын йьмдыбьмашвлэм лээш быштэш цилэ улы-укэ шамыштым пиштэныт.

Мэнмэн парторганизацывла тышман классын у тактыкыжым эчэ вашток тьышлэн лэктэлыт. Сола хозайстван паша кэмашыжым: удьмашьбим, шачым погымашым, государствалан йьмдыбьмашьбим пыт оролэн тэргэн шалгымыла, ти пашам, кольэктывизаци бьндэ лин маньын, ньигьцэят лыштараш акли—тэвэ тидьбим парторганизацывла кыды вэрэлэжы эчэ пыт ынгылэн шоктыдэлыт. Шуку варэ колхозный формалан утларак кого бьнэньмашьбим пуэныт, тиштэкэн совэт власть ваштарэш пашам быштэмашвлэ линжэт ак кэрдт маньын шанэныт.

Сола хозайствам социальстикэски кышкы вэсэмдэн сэрьмаш пашашты мэнмэн парторганизацывлэн ситэдымашвлэм айыртэмьинок Украиньшты, Сэвэрной Кавказышты, Нижний Волгышты лиэлтэывлаэм пингиды большэвицки критыкышкы пьэнуум шагалыш.

Индустриальизацин, промыльэенность шэрлэмашьбим да сола хозайстван шэрлэмашьбим задачывла лошты пыдыргыдыман цаткыды свэз ылаш.

Ку сола хозайствам вэсэмдэш, социальстикэским быштэш йьладонок ак цацы, промыльэенность пашашты шалгымы бирдон молы попэнок аль рэзольуцивлэмок вэлэ сирэн эртэрэ гьнь, тидь партыдон вьктэрэн шалгым индустриштыш большэвистски тэмным пыдырта, тидь тышман класслан палша.

Колхозвләм цаткыдәмдән миэн, ни-
ийм, контрреволюционный вредни-
тельски элементвлә гыц итырайаш,
кулак класс гыц кодшывләжын вашта-
рәш шалгымыштым шин пйтәрәш,
колохозниквләм, совхоз ровотник-
вләм социализм шаманышкы сәрән
шокташ. Манман стройнан тынжым
— общественный собственностим
тышман класс гыц пәрәгәш ниньм
мобильзуйән шокташ-партын бойә-
вой задачижы тиштәи ыләш.

Тидым шотышкы нәлән, совхозвлә,
МТС-влә сола польитотдәвләм орга-
низуйымы гишән пләнум пиш кә-
рәл (важный) рәшәнным лыкты. Ти
польитотдәвлә солашты прольет-
тар диктатурын сәк цаткыды
опорный пунктләжы лишәшкык
ыләт, сола хозайствам вәсмдән
коциалистический вашты-
маш дә колхоз халыкым социа-
лизм шаманышкы сәрән шокты-
маш партын пәшәштәи лишәш-
лык ыләт.

Сола хозайствам вәсмдән социа-
листическим бштымаш пәшәшкы
мәнмән парторганизацивлән лачокко
мәлән шагал шоктымаш гыц, колхоз,
совхозвлән пәшә организацштым
йажоэмдән хозайстваштым цаткыдәм-
дймаш задачым пыток рәшән шокты-
маш гыц, мә донна шыдыдон шалгыш
эльәмэнтвлә гыц ниньм ирыктән
шоктымаш гыц, солаштыш парторга-
низацивлән, советски дә мүләнди
пәшәм видыш органвлән пәшәштәи
йажоэмдән шоктымаш гыц ләктын
шалгат: сола хозайстван чыныгыдын
кушмашыжы дә тидын социалисти-
ческшкы сәрнәл шомашыжы, совет-
ски, колхозный торговляшын дә
тавар каштмашын сәрләймәшжы,
рочыйлан ситәрймәшын (снабжәнны)
төрләймәшжы, куштылгы промы-
шленностиын сыро базыжы когоэмәш,
широтрәб прәдмәтвлән производствы
кушмаш, тәжолый дә лыгкый про-
мышленностиын кокшы 5 ләткы
программдон шындым тәпным кычән
шоктымаш.

Кымдыкәшок кольективывләм шә-
рймәш шотдон кызыт лаксыртән пй-
тәрән шалгымна кулак клас мәнмән
сәндәлыкыштынә капиталистически
эксплоатацин остатка тәкыләлт шал-
гымаш вәржы (оплотшы) ылын. Ти-

дән кодшывләжы солашты социализ-
мьм азыкыла пыртән шалгымашна
дон пиш когон ваштарәш шалга. Ти-
ды ситыдымәшәш, кулацки элемент-
влә кыдыжы промышленностишкы-
на, у прәдприятывләшкына, строй-
кашкына пырат. Тиштәи ниньм цилә
пәшәм шөрәш ровотайат, пәшә дьис-
циплиным, ударничествым, сорөв-
нованым пыдыртат, прогувләм
организуят.

Азыкыла прәдприятывләштәи
пәшә организацшн йажоэмдымаш,
дисциплиным цаткыдәмдымаш, пә-
шә ләктышым лүктәлмәш, прогувләм
йамдымаш, пәшә качествым йажоэм-
дымаш, бшлән шагалшашлык (сәба-
стоимостным) шуләштәрймәшвлә
прәдполагаят: мәнмән прәдприяти-
вләшкы, кынамжы гынь комсомольски
дә партыйный организацшвләшкы
бшкә йойыштыдон пырән кәшәи тыш-
ман эльәмэнтвләм пишок пйәсәшт
ороләш дә ниньм ваштарәш пыткы-
дын кырәдәлмәшым видәш, ти орга-
низацивләштәи массыло пәшәм да
ниньн составыштым йажоэмдәш.

Ынәән агыл, пыт агыл, (взәу-
стойчивый) бшкә интәрәсәштәи
вәлдәк вәлә пижшәи эльәмэнтвлә
гыц партым итырайймәш гишән
Польитбурон рәшәнбжым икарашы
пләнум йараләш лыкты.

Каждый комунист партын йрды
корныжым шамакдон вәлә агыл кычы-
шашлык, тидын вәрд кырылтыштә,
кәчыннок бшкә практичәски пәшә-
жыдон кырәдәл шалгышашлык, пар-
тын программыжым дә тактыкыжым
пәләшәшлык, тидын рәшәнбывләжым
ыләймәшбш пыртән шалгышашлык,
цилә статын опортунызмвлә дон дә
сәк лүдышлә ылыш вургымла опор-
тунизм дон лачокдонок кырәдәл
шалгышашлык, партым алталышы-
вләм дә тупынәшлә бштышывләм
(измәнниквләм) лачокдонок вәлкы
лыктын мишәшлык, кыртныи гань
пигыды большевистски дьисцип-
линым кычән цаткыдәмдән мишәш-
лык ыләш.

Кокшы 5 ләткышкы ванжым пйә-
мәнбшты мә шалгәнә. Мәнмән сәдә-
лыкнән цырәжы пишок когон вашталт
шон. Пйтәриш 5 ләткы 4 иштәи тә-
мән шоктымы. Тынә гыняят, сәндә-
лыкыштынә тышман шин пйтәрән

шоқтымы агыл. Граньца вэс вэлиңиш хэртэмй импэриальствлэ интэрвэңци нэшиэм видымэшиштэй гың эчэ пырахэн шагалтэлыт. Лэньински ЦК йыр бшкэ рэдывлэинэм эчэят цат шагалташ дэ кырэдэл нэлмй позицивлэинэм цаткыдэмдэн миэн, пакыла пыраш (наступайаш), кэмбй сэмбынок цилэ ситбдымэшвлэм, йарыдымашвлэм, бюрократызм эльэментвлэм, йонтэ (бэстолковы) бштымэшвлэм, йажоэш алталэн анжыктымашвлэм (очковтыратэльство), йыламьдон хвалыдымашвлэм туранок пыт критыкуйаш дэ тидывлэм цилэ сынгэн шокташ, анзыкыла пырэн шалгымаш ци-

лэ участкывлэштэй, социализм стро-йымашын цилэ участкывлэштэй вэрышток тэбкок вктырэн шалгымаш пашам йажоэмдэш, кодшы тышманым шин шокташ, тидын агэнтвлэжым вылкэй лыктын миэш дэ бшкэ рэдй гыңна брдыш кышкэш — партыин задачыжы тэгэнь ылэш.

„Дьэлам кышкы нэнгэйш палышы дэ нэлыцвлэ гыцат лудтымй парьты сынгэн кэрдтбдымй ылмйым патыльэткын итогвлэжй анжык-тэвй“ (Стальни).

(„Правда“ газэтйн йанвар 14-ий кэчэш анзыл статья гың сэрбмй).

Й. П.

Красный армилэн XV и шон.

Росийбшты вуйлалтышы (господствуйышы) классвлэ кид гың влас-тым, мүлэндым, фабриклэм, завод-влэм прольэтэр кидышкэй Октяврски рэволюци шывшын нэлбйн. Ци-лэ сандэлык вэланбш прольэтэр рэ-волюцин тынгалтбшжй ылэшэт, Ро-сийбштыш прольэтэр тышман клас-свлэм вэлэ агыл, мол кугишэнышй импэриализмьмат Октяврски рэво-люци когон сэвалбйн. Сэдьндон Ок-тявбйр сынгымй иршбнок мэнмэн сандэлыкбштыш ровочыйвлэ дон хрэ-саньвлэ ваштарэш Росий кэргбштыш контррэволюци вэскидбштыш капи-тал дон икварэш ушнэн шагалын. Контррэволюцилэн пйтэриш пэрэл-тйшым (ударым) красный гварды пуш. Краснов дон Кэрэнски фронт гың кандымы казаквлэм Петроград доцын красный гварды поктэн кол-тыш, йункэрвлэн востаным тэмдыш, Альксэйв, Корнйлов да мол гэньэ-ралвлэ организуйымы бэлый гвар-ды дон пыт кбйрэдэлый.

Тынгэ гыньэт, воружайалтыш контр-рэволюцим сынгаш, азналтшы интэр-вэңцим поктэн колатш, Октяврски рэволюцин сынгымашым пбсын пэ-рэгэн шалгаш пыстойанный арми кэ-лэш ылын. Сэдьндон, 1918 ин 23-шы февралын „ровочый—хрэсань крас-ный армим“ организуйаш совет пра-вительствэй постановльэньбм лыктын.

Красный гварды гың Красный ар-миныкй ванчымы годым пиш лэлэй

жэп ылын: тошты арми шэлэиниш тынгалбйн, „токышты“ кэйэн, импэриа-лист вьрсэш халык массы пиш йагы-лэн, мировой войнаэш дэ врэмэный правительствы хозанлымашэш халык хозайствы пиш когон пыжлэн. Рово-чыйвлэ дон хрэсаньвлэн рэспублик ваштарэш мэнмэн сандэлыкбштыш контррэволюци дэ мировой импэри-ализм шагалын. Совет рэспубли-кым импэриальствлэ йыр арэн нэ-лыбныт. Окса донат, оружи донат, обмундырованьы донат бэлый-арми-лэн нбны палшэныт.

Тышманвлэ Петроград докы лимэ-маш тынгалбныт. Союзыштыш кочэ-гаркым—Донбасым пыдыртэн нэлб-ныт. Бакински да грозненски нэф-тэй докы английски банкирвлэн вь-рэн кидвлэштэй вктылбныт. Украин совет рэспубликым Польшы ташкаш цацэн. Совет властым пбслэндэрэн йамдаш палшышты манын помэшйк-влэ, гэньэралвлэ, капитальствлэ, дво-раньвлэ, эсэрвлэ дэ мэншэвиквлэ сандэлыкбштышнэ цилэ улы-укэ пур-лыкым (богатствым) вэскидбштыш импэриальствлэлан пуаш линйт.

Тынгэ гыньэт, икварэш погынышы контррэволюци сила шбйртнэалтын, красный арми совет рэспубликым тэмдэш вольам путэ, бшкымбштыш-мок контррэволюционьэрвлэм вэлэ шин сынгэн.

Кыцэ тидй лиэлт кэрдбйн? Лу тэ-жэмбйн, шудбй тэжэмбйн сэк йажо,

Ынын бойэцвлэштым фронтвлэшкы колтөн шалгышы большевик парты пингидын, төр видэн шалгымы дон, эксплуатаци гыц ытаралтшы, совет властын политикым ыгылэн шошы труйышвлэ Октябёр револуци вэрц катырын, гэройвлэла пыт кырэдал шалгымы дон, цила сандалык вьлнйш прольэтарвлэ палшымы дон Красный арми контрреволуцим сьнгэн. Прольэтар диктатурын классыый арми ылымы дон Красный арми сьнгэн.

Граждан ырысы цярнймыкы, Красный армишты шуки паша бьштэлтмь. Сэк пьтэриок 5¹/₂ мьлионан армим дьэмобилизуяш да чьдэмдэш кэлэш ылын. Чьдэмдьмькьжь силажы изиэмэш агыл, когоэмшашлык ылын. Мирнй вэрэмэ условишкы армим вашташ да кьзьйтшы жепан ырысы тьэхникым тымдаш вэрэштьн. Хозайствана пиш когон пыжлымы вэрэмэн ырысы гыц мирнй условишкы армим вашташ пиш когон нэлы паша ылын.

Ти тьн пашажок 1924 ин реформым бьштьмькы лиалт шоктөн. Воруужоннй сила организацишкы ти реформы пингидь систьэмьм пыртөн: армин составын когон вашталмашым (тьэкучэстьмь) йамдэн, команднй составым бьрвезэмдэн, свэзаймдэн, армишты куштылгы, проста апаратым бьштөн, тьэхничэски войскавлэм—пингидэмдэн, тьэрчэстьавлэм да Красный армишты национал чэстьавлэм организуйон, парты пашам видьмь дон йэдриноначальшыкы ванчэн.

Ти реформы дон бьшкьмжьн йамдьлэлтмашьжым да тьэхничэски силажым Красный арми цярнйдеок лүлтөн мьн.

Пьтэриш пэтильэткьн бьштөн шоктымашвлэ итогым бьштьмь годым да вэс пэтильэткьшкы, классдымы обьцэстьым бьштьмь пэтильэткьшкы, ырымы годым Красный армилэн XV и шомы празнык эртэрэлтэш.

СССР-ын сандалык вьлнйш халык ло положэньым пьтэриш пэтильэткы пингидэмдьш. СССР-ышты социальстьичэски индустриализацим пыт шарьмьдон, капиталист да колоньн сандалыквлэшты револуци вэрц шалгымаш кушман дон, цила сандалык вьлнйш ровочьйвлэ да труйы-

шывла прольэтар диктатуры государтвы вькы пурьн анчымьшты дон ти положэньы пингидэмалтын.

Пьтэриш пэтильэткы мычкок импэриальствла бьшкьмьштьн польтикым СССР ваштарэш видэвь: экономикнам лаксыртэнэт, ырысым тарватэнэт прольэтар диктатуры государтвым йамдынэшть ылы.

Айыртэмьнок анльийски да Пуанкарэ йьр организуйалтшы французски импэриалист цуцавла ваштарэшнэ вуйлалтэн шалгэвь. Ньнйлан ти пашашты агэнтьшты—контрреволюционнй бэлогвардьэйски эмигранцы (торгпром, кадьэвлэ, эсэрвлэ, мньшэвиквлэ, буржуазно-национал цуцавла) когон палшэвь. Ти агэнтвлэ да кэчь шьцмь вэлнйш мьнмэн пашкуды буржуазн государтвывлэ гач Парижгыц видьшь импэриальствла интьэрвэнци планыштым бьштөн шокташ йамдьлэлтьнйт. Ти план дон сэк пьтэриок Советски Украиньшкы Сэвэрнй Кавказышкы да Закавказьшкы контрреволуци войска дон пырэн бьшкэ кидьшкьшты нэлэш линьт ылын.

1930 ишкы пырымькы «Промпарты», 1931 ишкы пырымькы «Союзнойэ буро» процесвлэ эртэрэлтмь годым импэриальствлан интьэрвэнци планышты пиш раскыдын вьлкы лэкть.

Ть гытлашток Дальнй Востокьшты импэриальствла мьнмэн мирнй политькнам пыдыртынэшть ылы, ырысым тарваташ мьнмэн йышкырэвь. 1929 ин импэриальствла йышкырымы дон китайски милитариствлэ мьнмэн границам ванчаш тарванэньт ылы да шукэшок мондыдымэшкы мьнмэн Красный арми ньнй тымдэн пуш.

Совет сойузышты социальстьичэски шалдыра индустрим шарьмашты, тышман класвлэ да ньнй агэнтвлэ цила цьбрэн опортуниствлэ ваштарэш ик ыртэшэт цярнйдеок кьрэдалмашты обороны силам лүлтэн пингидэмдьшь партын гэнэральнй линьым төр видьмь да ырысы ваштарэш, СССР вэрц шалгышы бьшкьмьштьн тил гыц лүдмь вэлэ интьэрвэнци планышты гыц импэриальствлам изиш укьмьктэвь. Укьмьдэжэт ак ли:

„Оборонэш йамдылалтыдымы изи силан сандалык гыц, кэрэк махань лиалтмашвлээш йамды лишы, оборонылан кого силан ылмы сандалыкышы оборонылан кызытшы орудывлэм кого масштаб дон бштэн кэрдыш да вэскидвлэ гыц вэ-кыжы пырымы годым ти орудывлэ дон бшкэ армижым снабжай-эн шоктэн кэрдыш сандалыкышкы. Советски сойуз ванчэн“ (Ста-лен).

1932 ин, Румыны гыц пасна, кэчбы шыцмэ вэлнэш пашкуды буржуази государстввлэ дон иканэ икты вэки нападайаш бнчы ли манын догывырвлэм бштэмэ. Тишкэвэ йактэ бшкэ йыржы контрреволюци силам организуйышы Францият вэк тэхэн пактым (догывырым) подписайэн.

Тиды мам анчыкта? Пигьидэмбын кушышы силашкыжы тькылалтшы Совет правительствын мирный политикыжы сьнгымашым тиды анчыкта. Тынэ гыньят, бндэ вырсы акли, тырынок блэш лиэш, манаш акли. Сэдьндон бшкэ обороны силанам лыскыдэмдэш ик минутэшят акли, кэрэк кынамат йамды лишашлык блына.

Ти эртыш ивлэ годшэн айыртэмьнок Дальный Востокушты Совет сойуз ваштарэш шуку провакади кэя. КВЖД-ым шывшын нэлэш китайски милитариствлэм йышкырэвэ, дипломатически сношэньнэ кырылты. Китай ваштарэш шалгышы империалиствлэн кидышты ылышы орудылымыштым Нанкински (Китай) правительствыат бндэ палэн шо да дипломатически сношэньым угыц пижыктыш.

Японны дон Китай лошты Манжуришты вырсы тынгалмыкы СССР ваштарэш шалгышы шуку империалистически сандалыквлэштэш контрреволюци цуцавлэ маньман ти вырсышкы пыртынэштэ ылы. Бшкымжын пингиды нэйтральитэт политыкыжы дон (иктын вэкат литымжы дон) Совет правительствэ ти империалист цуцавлэлан нэрбим вэлэ шьндэн пуэн манаш лиэш.

„Силажы укэ, слабый блэш манмы дон агыл, совэмок вэс сэмьнь: кэчбы лултмэ вэлнэт, кэчбы шыцмэ вэлнэт мир вэрц пакылаат,

кокшы патыльэткыштаг кырэдалаш бшкэ пингиды силашкыжы тькылалтын Совет сойуз мирный политыкым видэ.

Совет власть вэрц пыт шалгышы бшкэ сандалыкыштышы ровочыйвлэ да труйышывлэ вэки да ма вэкинэ пурын шалгышывлэ (сочувствие) цилэ сандалык вьлнэш труйышывлэ вэки совет правительствэ тькылалтэш. Нымахань буржуази правительствэньят тэхэн бьнэн тькы (опоры) укэ. Тьлиц пасна, цилэ капиталист государстввлэшты кризис когон шэрлымы лошты, социализм стройалтшы сандалыкышты пингидэмбын кушыш экономикэш Совет правительствэ тькылалтэш.

Совет правительствын мирный строительствын тькыжы Красный арми ылэш.

„Ма гишэн тьды кырэдалэш, тьдын идэалжы цилэ чэловэчествын идэалжы блым цилэ сандалык вьлнэш ик арми вэлэ — Красный арми вэлэ палэ“ (Ворошилов). Сэдьндон, капиталист сандалыквлэштэш армивлэ гыц маньман Красный арми кушыш шалга. Тьлэц пасна, оборонылан пэрвоклассный тьхничэски средствавлэм Красный арми пьтэриш патыльэткышты да кызытат пьлучайа, бойын у формывлэм, вырсы у тьхникым тымэнь шокта, культуржы кушкэш, активнэ социализмым стройаш йамдылалтэш.

Красный армилэн XV и шомы кэчбы труйышывлэн пиш кого политычески празнык ылэш. Красный армилэн XV и шомы кэчбы кокшы патыльэткын пьтэриш иштэ эртэралтэш. Сэдьндон, кокшы патыльэткы кого гыцат кого планым, класдымы обществым бштэмаш планым, бштэн шокташ цилэ труйышывлэ пыт гыцат пыт социализмым стройымаш пашашкы пижшашлык ылыт. 1933 йам народно-хозяйствэннэй планым кэрэк ма да тэмэн шокташ, обороны силам цилэ сэмьнь лүктэш, пингидэмдэш. Ти силам лыскыдэмдыш империалиствлэлан интэрвэнци планыштым бштэш палша.

10 февраль гыц 20 март йактэ Ворошиловски эстафэты эртэралтэш. Ти эстафэтын тын задачей — Осоавиахим йачэйкывлэм пингидэмдымань

ыләш. Осоавиахимын чләнвләм пйтәриш пәтильәткын ударныквлә шотән кушташ кәләш. Цилә чуждый эльәмәнтвләм лыктын колтымыла. Осоавиахим йәчәйкбвлән руковдствым комсомоләцвлә дон дә производствыштыш, колхозыштыш ударныквлә дон пигбидәмдбмлә.

Войәнизаци дә обороны пәшә ик Осоавиахимын пәшә вәлә агыл. Ти пәшә гишән партын, комсомолын дә профсоюзвлән организациывлә отвәчәйбшәшлык ылыт. Тидым ныгыцәйт мондымыла агыл: Айыртәмбнок комсомол кого рольым нәлшәшлык. „Осоавиахимын шүмжб“ комсомол линшәшләк, Каганович тәг манын. Осоавиахим гыц пасна РОКК-ым, Автоторым пинбидәмдбмлә. „Заводвләм дә колхозвләм СССР обороны крәпйсвләшкб вәштәнә“ — манмы лозунгым бибимәшкб пырташ цилә ровочыйвләм, колхозныквләм мобильзуймла.

ВКП(б)-ын гәнзәральный линьб вәрц, тышман класвлә вәштарәш, нбнбн агәнт—цилә цбирәән опортунизм вәштарәш, контррәволюци троцкизм вәштарәш дә нбнбн дон пурәмәлтмб вәштарәш, ровочыйвләм, колхозныквләм дә цилә труйышывләм парты ййр эчәйт цат цымырән, пыт кбрәдәлмблә. Парты рәдйвләм ирәәмдәш манын, партышкы пыйән шбцшбвлә

цилә бюрократвлә, опортуниствлә, партбиләтән жульквлә вәштарәш шагалмыла, нбнбн шактын колтымыла.

Солам социализмбшкб сәрбшб колхозвлә лачокк социалистичәски зәмльәдзәльбн крәпйсвләжб лиштб манын, нбнбн хозәйстваштым дә пәшә шбндән мыштымаштым (организационно-хозәйствәннәйә укрәпләннәйә) пинбидәмдбмлә, цилә кулацкбй, чуждый эльәмәнтвләм лыктын колтымыла. Шурны ләктбшбм куштымаш вәрц, шошым үдймәшән план сәмбнб жәпбштб йәмдбләтмәш вәрц, цилә заготовкы планвләм тәмбмб вәрц дә 1-шы мартәш пйтәриш кварталш финланым 100%-гә тәмән шоктыман вәрц пыт кбрәдәлмблә. Тынәм вәлә обороны силана кушкәш, тынәм вәлә социализмбм тырын стройашна йөн лиәш.

Мондаш ак кәл:

Цилә йбр вәштарәшнә ылыш каниталист сәндәлыквлә лошты цилә сәндәлык вбләнбш историчәски кого задачым—класдымы социальистичәски обществым стройымы задачым мә рәшәнә.

„Йәлын зәмльәм ик лапка торәшбмәт бнәнә нәл, бшкә зәмльәнәжбмәт ик вәршок кымдыкбмәт иктбләнәт ана пу“. (Сталин).

Буг рэкә донышым ашындәрбимәш.

(Сентябрь 1920 и)

Красный армиян 15 и шомы йубилейшбжи гражданы вьрсы гишан ашындәрбимәшым сирәш „У сәм“ журналын редакциябди мөһнбим йадын ылыы.

Пәшәәм пиш когоат, „45 дивизин истори“ лөймән сборникәш пәүәтлән лыкмы мөһнбим ашындәрбимәшәм сәраш дә журналәш пәүәтләш мөһн пуаш лим.

Ти ашындәрбимәштәи Буг рәкәштәи, Буг мәстәчкәи доны 45 дивизин 1926 ин сентябрьин бәлопольквәлә доккәирәдәлмәшбим анжыктыммы.

Ти ашындәрбимәштәи бой ырман жәп годым дивизин бәлбәшбжәим анжыктыммы.

Власов П.

405-шы полкын 2-шы батальонжым принципайымәм кәчәи командир полкан помощныкшыым Кульчински тәнгбим пудтәвәи. Кульчински тәнгбим йагылымыжым, лүдмәбжәим ужаш акли ылыы. Тидәи бәшкәимбим кычән кәрдмәшбжәи, бәшлән хоза ыламашыжы пиш кого ылыы. Тәнг шотышты гәһнәт, тидәи пиш йажәәдәм ылыы. Когыһнәланат пиш трудна вәрәмә ылымы годым мә икжәк иктәһнәм пәлбәшнә, знакомым войышна. Тәһнәм мә коктынат махновски полкышты *) ылынна, тидәи — командир полкан помощныкшыы, мөһн — батальон командир. Коктын вәш лимбәнә годымжы гәһнәпишкәк нәләи жәп ылыы. Тәһнәм коммунист тәнгвәләнә шукын Днәәпр пын-

дашкы вәрәштәвәи. Звәрләнбш Махно һинбим тишкәвәк шоктыш... дьәкабр тәлзәштыш йыд... Никополь, 1919 и.

Кульчински Буг лишнәи полкыжым анжән каштмыжы годым польски пулыы һәмәлән кәһнбәл кәрдтәдәимәшләәк вазы. Тидәи полкыдон камандывайымашыжымат (404 полк) колымәшкәбжәи ик тамазар пәш анзыц вәлә кидәшкәбжәи нәлән ылыы.

Батальон гишән. Тидәи Букски гәц йыд вәл монгыршкыла кым уштынаж вәрбшты Ланьәровка солашты шалгыш дә польквәләм фронт вәцәт дә вургыма флаһ гәцәт лүләи. Соты кәчәи штаб полка вәдбәлә гәһнә полкә докыла пыраш шанашат акли ылыы: цилә вәдбәнок тишты пулыывәлә

*) Власов дә Кульчинский тәнгвәлә 1919 ин 58-шы дивизишты служәгәйт. Красный арми Украинәи гәц отступайән ләкмәжәи годым һинә Махновски агәнвәлән агитациялән бәһнәһнәйт дә Махнон армишкәи пәжәһнәйт.

Тишкәи шукы командирвәлә дә партияцвәлә ванжәһнәйт, һинбәлән бәшкәимәштәим пәлбәктәимәш гәц кәргәи шамәштыш шукы тәһнә урдаш вәрәштәи. Тәһнә гәһнәт, Махнон армишты коммунистчыәскәи йәчәйкәвләм йәвәрт организуяһнәйт дә Махнон салтаквәләжәи лошты красный армишкәи ванжәш пәшәм видәһнәйт. Красный арми тәһнәи Дәһикиһнәи шин шәләтәнәт, эчәәт Украинәишкәи пәрән. Ти йәчәйкәвлә бәшкә пәшәшты гишән кого орлыквәләм ужәһнәйт. Йәчәйкәшты пәшә видәшбәләм Махно лүлән мутәән, — мам шанән тәдәим бәштән. Шамак толшәи Никополь халашты 1919 ин дьәкабр тәлзәи „1 стальной“ манмәи бәтәкә Махно лөймән полкәшты ти йәчәйкәи активцәим шукым Махно лүлән пушты, ти шотышкы полкыдон камандывайышы патәир командир Полонскийәт поназәш. Тәһнә гәһнәт ти йәчәйкәи йәвәрт бәшкә пәшәжәим бәштәнок Махнон армишты вәжәһнәи кәлгәш колтәш. Власов дән Кульчинскийәт ти йәчәйкәшты шалгәһнәйт, пәшәм когон бәштәһнәйт. Шукат бәш әртә „1-й стальной полк“ цилә составшәдонжәк манмәи ганә Красный армишкәи ванжәш, 45-шә дивизин 405-шә полкәшкәи пәрыш.

РЕДАКЦИ.

шишкәнок шалгат. Төрөкшөк кәләсбй-
шайн гынь, Маточкин шәр вйльнйшй-
ләок тйнам бйльшнә—„уы—ситй“
әдәмбйм ужашыжат акли ылыы. Мян-
мәм йаратыдәлыт манашыжы хоть
акли, тйнгә гыньәт мә гыцнә лүдыкә-
ләнбйт.

Скушна гыц музыкаына дә тьәльэ-
фонна ылыы. Музыка бйшкбймнән
агыл, польаквлән дә мадашыжат
такәшөк мадыныт. Польски арты-
льәриствлә джурный зводын зэмлян-
кбйшкбй погынен-погынен сәдок бйшкә
музыкаштым нбйгәт ылыы. Музык-
ным вәлә тидбйм клухойвләнән вәлә
колышташыжат йара ылыы, здоровый-
влйжблән гынь өрдбйшкбйрәк вәлә
карангыла ылыы.

Йыдымжы гынь шуку вәрәмәжы-
мок тьәльэфон тәрвәнок әртәрбймбйлә.
Пулька йукуын шйшкымыжым колышт-
колышт йангылән шоатат, тьәльэфо-
ным кычәт:

— Первый батальон, комбатым
тьәльэфонышкы.

Колат тәвә: ругайа, вырсән-вырсән-
нок тьәльэфон докы мйә дә шбдбйдо-
нок:

— Колыштам—манәш.

— Повөркә, Колышко тән повөр-
кә...

— Вот чорт... Омәтәт тынбйн
укә... Самой „интьәрәсний вәрйштй“
әптйртбйшйц вәт.

Ти „интьәрәсний вәржбй дон тидбй
ик бйрәдбй йажо масакым ужы вәт.
Колышко камандывайым пйтәриш
батальионын участкышкы тамалан
әнбәт польак нальотвләм бйштәш йа-
рата ылыы. Колышко дә әчә тидбй
вәләйт агыл, молат кыды-тидыжбй
кыдаш „интьәрәс“ дон амалашәт
йаратыкалат ылыы. Әдәмбйн сәкрәт-
вләм сирәш йажожок агыл, Колышкы
бйшкәжок вәлә сирбжбй—шайышташ
гынь тидбй пиш кәрдәш, әдәмжәт ма
тәгәнб сусужы бригадыштыжат укә
ылыы. Ну вот, Колышко нбгынамат
өрбйн нагалмашыжы укәйт, тидбй на-
льот годым ик бйрдбй наган кидә нбй-
мәл йалаш донок кыргыз ләктбйн дә
тәгәләнөк контратакышкыжат кән.
Вара тәвә пона:— „самой интьәрәсний
вәрйштй әптйртәвбй“.

Тәгәнб случыйвләм әшбйндәрәнә,
ваштылына, вара штаб полкамкы
звонәнә. „Повөрким“ бйштәнә—ма-

нына. Ругайат. Лачокшөк омым ләөж-
тәрбймбй күн шоәш. Тйнгә гыньәт
когонжок әчә ак вырсәп.

Кынамжы әчә штаб полкашкы „йа-
жо“ увәрвләм колтәнә. Ик вәрбйшток
шуку шалгымы годым снәрәд чонгәш-
тбймәш корнәдбймәт (траэкторим) шак-
лән шомыла. Ик бйрәдбй тәнгә полко-
вой развәдкбйн начальнык Ләбәдәв
тән дон попән шалгымәм годым ко-
лам—снарәд чүктбйлтәш. Төрөк шәлбй-
шбйм—штаб полкашкыла чонгәштә.

— Ләбәдәв тән,—сасләм—токыда
тәвә хыналаш снарәд чонгәштә.

— Алталәт. Кыцә пәләт тид...—
попән бйш шокты. Труппкашкы „пйнгбй-
дбй гыцәт пйнгбй“ шамаквлә вйләш
тбйгәльәвбй, мбйнь колышташ вәлә ли-
нәм, йәләнжбй гынь тидбйвләм попа-
шыжат ак йары. Тбйнамшән Ләбәдәв
тәнбйм шбйрәрәкбйнок мыскыләнә:
„Ләбәдәв снарәд чонгәштә“...—маны-
на ылыы.

— Ничего преподобного—отвеча-
йә—ит әптйртбйл, мбйнь чәйбйм йуәм.

Чай йуәш тидбй пиш йарата ылыы.
Гальйишштбйн самогонжым гынь әчә-
әт утларак йарата ылыы.

Тәгәлән „мирный обстановкышты-
жы“ бйләннә.

Шйәдәлмәштбйжбй кыцәлә?

Кокшы батальион дон камаанды-
вайымашым тбйрүкбйштбй мбйнь плуча-
йышым. Пульәмөтный каманды дон
Вольица—Дәрәвләнск солашты шал-
гәм ылыы. Тәвә мбйным полковой
командир Минин токыжы шүдә.

— Власов,—Минин приказым пуа,
—тбйнь кокшы батальион дон каманды-
вайаш кәйт. Йыдым тишәц колтымы-
влә дон баталионәдбйм тәмәт (попол-
нбйәйт) дә вара иргодым наступайә-
нә.

Кәшбйм... Батальионный штабышты
огол гыц оголышкы каштам—попол-
нбәнәйм вычәм, тидбй корнышты
толшылажы йамын, ир вәкбй ижбй
толын шо. 4-шбй дон 5-шы ротым
пополнбйышым, кудымшыжым бата-
лион штаб сага кодышым.

404-шы полк шалахай вәц насту-
пайаш пырән, тидбйн дон свәзбйм
кычаш дә палшап кәләш,—манын
увәрбйм плучайышым. Батальион дон
ти полкы лоштыжы тәвә тыр вәрә-
мәштәт нбмагань звәзь укә ылыы.

кок уштышаш вәрбштй нинй лошты моранвлә вәлә кыдалыштыныт.

• Сотәмй. Пиш когон тыр. Иктәж пилән хоть опталтә,—турәшәм шанәм. Ик взводым развәткышкй колташ рәшйшйым... Колтым взводәм йамы. Тьәльэфондон йадыштам. 404-шы полкы ләктйн,—маныт.

— Ләктәшйжй ләктйн дә, кышкы ләктйн?—манам, ышкә гйцәм йадыштам.

Тыргыжланәм, бинокль стоклавләм ирйктәм йштәм. Анжәм—үл вәлнйлә, рәкә вәс монгыршты цәпь кайәш. Кушж цәпь дә пишок чак. Мәнмәм өрдйждон әртәш Бугски доцынла толәш.

Кыцә тәгәлә лиәлтйн? — манам, йшкә турәшәм шанәм. Мәнмәнвләок ылыт вәл әль польәквлә?.. Штабышкы звоньәм.

— Чорт их знаәт, 404-шы полкы гйц нымагань увәрәт укә,— Минин пона.

Взводәмәт йамы. Тиштй тәвә эчә тьәльэфоньиствлә дә санитарный повозкавлә мйньйым талаштарат:

— Комбат тәг, кынам мә тәрвәнәнә,—маныт.

Эчә анжәм: өрдйждон шайыкына пырат вәлә. Минин докы звоньәм.

— Тйнь, Власов, нинйым шайакарәмйштй гйц—приказым пуа.

— Магань „шайа карәмйштй гйц“—шанәм: нинй йшкәжәт мә гйцнә кок пай шукун ылат дә токынала шайылдон агыл, ләпкәнок ылыт.

Тидйым Мининләйн поләм.

— Тйнгә гйнь, мйнь 6-шы ротдон тйләнәт палшаш миәм.

Тйрүкйшток тәвә штаб полка дон (Побужаны сола дон) свәзь кйрйн кәш. Колам: ти сола вәлнйлә пүльәмөт дон пичәл йук цудыгә вәлә шакта. Бинокльдон анжәм: Побужаны докылаат Йаблоновкы сола вәцйнлә польски чак цәпь толәш.

Ну,—манам,—кү күлән эчә палша!

Комполка шайакарәм гйц шийш приказым пуа, войәнком Осипов тәг (сотәммй годымок батальионьшкәм толын) мйләм пона:

— Контр-атакышкы кәнә!

Рәкә вәс сирйштй, мә ваштарәшнә шалгыш протывнйкым бинокльәмдон анжәм.

Ужам, цәпь рәкә тйрйшккй лижәмәш. Сотыгәчынок Буг гач ванжаш молы нинй ак шанәп вәл? Нинйин частьәвләштй мәнмән батальион шайык пырән шоньт гйньй, малын ак ванжәп? Ванжәт дә ванжәт. Ну, тйнәмжй батальионнам кок вәцән әзйрләок пйзйрәлыт. Шукат йш ли, польски артылвәри шийш тйнгәльй. Шийшйжәт төрок вәт мәнмән пүльәмөтвлә шалгымы вәрйшккй шйәш, рәкә гач ванжымы вәр турә вәктәш... Тй нүжвәц шайылнына бой пыт тәрвәнйш, шалахай вәц польски цәпь пыра, тышәц толшы пүльәмәлә солана вйлнй шишкатат уш.

Бндәжй йажонок пәлбй: ик мазар минутышток батальионна тйска (әзйр) лошкы вәрәштәш.

Войәнкомынымат, командирйнймәт приказыштым тйнәм мйнь шйым колышт, кок вәцйнәт пырән шалгыш протывнйкым лүлйн-лүлйн Буг рәкә мычкы колца кәргй гйц ләктйш рәшйшйым. Тәгәләнок йштйшйым. Кид-кидә шомашок йш ли, йшкә ло гйцнәәт шукымок шйнә йамды. Полкынам 6 уштышаш вәрәш Грабово сола лишән шйргйштй мона.

Мә толмыланна полкышты пиш су лин колтәвй. Минин командир кыцә кәрдтмйн сйгтйрәл колтыш:

Чорт тебя побрал!..

...Узнаю „обстановку“.

Мам вара, 404-шы полк пөрвәш кәчйнжй вәлә пополнәнйым плуцәйән дә йыд вашток ротвлә йбидә шәләдйн. Шйжй йыд, ләвйрән, пйцкәмйш кид йймйкдонок вәлә нинйым ротвләшкйжәт шәләтәнйт. Участкывләшкйжәт нинйым шагалтән поспзййдәлбйт, шайыц (тил гйц) польәквлә шийш тйнгәлйнбйт—тагышәц Буг гач нинй ййвйрт ванжәнйт.

Саслат, лүлбйт, кыргыштаалыт... Пополнәнйләйн токо толшывлә тйрүкок лүдйн колтәнйт дә кү кышкы, мышта кыргыжыныт: кү нырышкы, кү пөртйшккй шйлбйн, кү лүдмй вәлдйк Буг рәкәшккй шыгалтын. Нинйжй гйнь, у гйц толшы пополнәнййжй полкышты тйнәм пәлбйжәт утла ылын. Сәдйндон полк пиш когон тырыжалт кән, Йаблоновкы соләшкы чучок-чучок ләктйн шон. Йаблоновкым полк кычән сйгән кәрдтә, тижәцәт 4 уштыш өрдйшккй карагаш по-

пазек. Сэдбінәм тэвэ Кульчински тәһһәм пуштәвй.

Мәнмән 405-шы полкна тидьм нымат пәлән кәрдтә, — „свазь“ кок йалжыдонат тһнәм акшаклән мамаш вәлә улы Польшквлә Йаблоновкы солам нәләйн дә мә шайыкына пырән кән, мәнмәм нәләйнок колташ шанәһйт. Ниньй торок мә вькына анзыцат шайыцат пыраш, наступайаш тһнгәләһһйт, бһшкә артәльәриштһм тәрвәтәһһйт. Вьлкок манмы гань пырән шорыт. Минин 1-шы батальон дон

чучок-чучок Горбовы солашкы ләк-тын шон.

...Ик-кок цән әртһш, — әчәйт наступайаш тһнгәләһһ Йаблоновкы сола вөрү кәчы мычкы кьрәдәләһһ. Остаткажым польаквләм Буг вәс сирьшкы мьнгәшок шин ваштышна. Пөрвиш позициһәшкок пырышна. Изииш тынланыш. Кым кәчыштһй мә бһшкә Буг гач ванжаш тһнгәләһһ, у пополнһәнһһнәм шиәдәләш тымдәнә.

Тәһгәлә 1920 ин Буг рәкә тьрөштһй кьрәдәләһһ дә йлышнә.

Й. П.

„Б а т р а к“

(Шайыштмаш).

— Укә, кугуза, тһнһй кәрәк мам ман, йләш йасы, пи-иш йасы! Кәчы ййдә цөйтөры. Тәвә йндивидуальны налогым шһндән пуат, тәвә твөрдөй заданышкы шоктат— тьдйым вәлә вычы. Колхозышккат ак пыртәп. Олыһәшкы ләктәт— тһнһ донәт иктәт акат нәләштһй. Хальәр ганьы ылам— мьнһ тьцәм шйләйт вәлә вәк. „Кулак әргөй ылат“, — маньт. Махань кулак вара? Мана улы вара? Томанам шыпшыһн нәләһһйт; тьвәш, тьштһй кьзөйт бьрвәзөй йәкшүквлә бьрүжгәт, тымәһһйт; имһнәһнә укә, ышкәлна укә, котомкана вәлә кодын, манаш лиәш. Ә-әх, бһшкәлә, — маньат тавакым иштөрәш тһнгәләһһй.

— Пәрвижы вәт, пәрвижы кыцә йлышнә вәт! Мам шанәт, тьдйым качкәт, кышкы шанәт, тьшкы кәйәт. Кыцә әчә чотәшбьжы пиштәт ылы: мьндьрцөйнок тьләнәт калпакым кыдашыт ылы. Тьнһжы вькыштһй тьрөһнәт ат анчал. Мана укә ылы? Кок йатажан пөрт, лапка, ныр вәр изи помәшйкыһн ганьы, батраквлә үдәт, тьрәдөйт, шит, тһнһй ышмаәдйым вәлә кәрөй. Тьфу! Чорт! Ашһндәрәлтәш вәлә ач! — маньат шыпшыһн иштәрөдйөмөй цигәркәжөмок шйдөйһн цьвәштһл шуән колтыш.

— Кьзөйтһй пишок нуждашкы шөвә гыцә? — Кугуза йадәш.

Ик маньары йукат укә.

Вара, изииш лимькы, иктәжыһн пьләһһшкы бһчөй пыры маньын вәкәт, ййрвәш анчаләт, манәш:

— Тьнһй, кугуза, шукәрдшәһ пәләмьй, бһнән әдәм ылат. Тьләнәт торок шайыштам. Бһшкә лоштына вәлә лижы! Иктәжы финотдәләштһй, әль комсомольәц мола колыт гьнһй, йымы пәрәгөк. Ньәмәстьләөк вактын нәләйт вара.

— Ит лүд, ит лүд, шайышток. Пәләмән пәшә: йылым пьзөйрәлмьлә.

— Тьнгә, тьнгә... Мьнһ тьләнәт пиш бһнәнәмәт вәлә вәт, тьрөкшөй шайыш пуәм, маньым. Пәрвишөй тьрәштәрән нәлмькы, кьзөйтһй хударакын йләнә йә. Тьнгә гьнһгә, йлән кәрдөһнә әчә. Мьнһн атьям пиш йой, ышан ыләш. Йлән мышта. Финотдәлә йактәөк бһшкыжөй бһшкә раскулачывайыш.

— Кыцә вара?

— Томанам шыпшыһн нәлмькок атьям цаклыш. „Тидьй пурәш агыл, мола пурлыквлә докат ти чортвлә кидьштһм шоктат“, — маньат, изинөләһн цилә пурлыкнам вәрән-вәршкы колтыш. Тайаш лимьжөй тайыш, молжым выжалән колтыш дә роднәнавлә докы, бһнән әдәмвлә докы пәрәгәш йыд ййдә шыпшыш. Тишкәвәкшөй әчә, тау йнмылан, йлышнә: оксанаат улы, пурлыкнаат пәрәгәлтәш дә тидьй йлымәш кыцә? Тәвә-тәвә цилә мон лыктыт дә цәрән кодат. Цөйтөрөнөк кашт.

Тидьжы әчә-әчә, мәләһнә корны укә, сәдьжы худа. Колхозышкы пырөннә ылы, тьшәцәт ньима пүтөк ныргәд лыктөвй. Бһшкыһнәжөй әчә

кыңа кычылтына! Пәрвишблээт вара?
Совет власть ваштараш ик йукумат
ана лык. Көлөш гынь, ат лык вэт,
тырхыдэ ат кәрд. Партийяцвләлән,
бәднәквләлән, цызым шывшы комсо-
мольяцвләлән вәк мбндйрцынок уп-
шым кыдашат, йырышты сәрыблтәт,
совет власть лыкмы законвләм хыва-
льөт. Кыңа ат путайы ылнәжы, сонк-
ток иктәт ак бйньәнәп. Ә-әх, мәнмән
корны пачылтмыкы, анчыктынәнә
ылнәжы!—маньат йал мыч кузән ша-
галы, мышкындым кормәштән колта,
сбнзәжы тьолгә йыла. Вбләцшы шар-
рык каваштыжы валән кәш, лач шык
пирок вәлә коды. Кучкыжла чонәш-
тән кузән цилә тышманжым чбнгән
нәлнәжы машанәт, мышкындыжым
кормәштәләш, пужым йочыргә пырәш
дә укә: нөртмы бйвбләок үлыкы
валән шбндй дә вуйжым шылдыр
лбвәкбжы пиштыш—кок кидшы дон
ләвәдб.

Ик йукат укә. Кугузаат өрбн кол-
тыш вәк. Пулә лимыкы ижы, вуйжы
гың кидшым нәлыб, эчә тавакым
пйтбрыш. Изиш ладнагы дә пакыла
шайыштәш:

— Тбнбй, кугуза, кәрәк мам по-
пы, ти власть төр власть агыл, нви-
махань порәткәят укә: мә ганьна
порәдбшнбй эдәмвләм ташкат, ма-
хань гыньәт батраквлә камандыва-
йат. Тәвәш мәнмән сола Уәгыңкы
Ондырим нәлшәш. (Изижы годем
тбдб сыкыр вәрәш уәгыңкым качкын
колаш цаңән дә тәгә лымдәнбт). Ти
Ондыри, курымжы манмыла тонына
батракышты шалгән. Сасна руашым
маньар гәнә качкын вәл, паштәкәм
шырым итбрайән каштын. Кбзбт бн-
дә анчалок—колхоз прәдсәдбәтбл.
Бндә мбнбй тбдбн пышкыды вәрбм
нылән каштам, мбндйрцынок кыма-
лам. Чорт! Колхоз гыңәт лыктын
колтыш. Ик гәнәк тбдблән анчыктәм
ылы. Укә, корнына пйтбргыш, пб-
тбш.

Имәштб краснбй армишкы чуч
вәлә шбм попззы дә изи лиәлтмәш
(случай) кәлтбмәш әптбртбш.

— Кыңа вара лиәлтбн?

— Тбләнәт тбнгәлтбш гыңок ша-
йышт пуаш попаза вәкәт.

— Шайышт, шайышт, вәрәмәнә
улы эчә.

— Имәштб, шоным, әтбәм дон
коктын вырәдәл шбндбшнә. Пуржы
жы тишкәвәк шоктыдә йә. Әтбәмбн
кү шүмжымәт тәхәнб бблбмәш витә-
рән шоктән. Шайа гың шайа, когә-
ракын так тавыклән, вырәдәл и
шушна.

„Тбнбй,—манәш—нвимахань поль-
зым мбләнәм ат канды, со шүштәмок
бләт. Чорт, йавыл, сытона!“ Тбнгә-
лыб дә тбнгәлыб, цәрәшәт ак ли,
ойышы имнбләок тәрвәнбш.

„Краснбй армишкы хытә кәшәш,—
манәш—тбнәм вара налогыланат
льготы лиәш, лбсбмәт льготыдон
пуат, колхозышкат пыраш лиәш“.

— Ә-әх, әтбй! Бшкә ороды
ылатыш,—манам. Мәләннә краснбй
армишкы попазаш лиәш ма? Ньәтру-
довой әлбәмәнт ылынаш.

„Кәп-кбләт дон йарал ылатыш,
вуйәт вәлә лижы. Вуй тиштб кәләш“,
—манәш.

— Лачокок вуй кәләш вәт, ижи
йажон шанән лыкты.

— Ну?

— Маньә вара.

— Кыңа вара шанәнжы лыкты?

— Ныгыңәят ат цаклы. Колымәш-
кәт шанәт гыньәт, тәгә шанән ак
лык.

— Тбнгә гыньбй краснбй армиш-
кыжы малан попазыдәләт?

— Тырлы доко, тбшкәт шона. Пи-
шок ит талашы. Икгәнәк, шоным,
айаран кәчбн, пөртнә доны (кбзбт
ышкол), тамахань собранбй анцың
марывлә, бдбрәмәшвлә, брвзбвлә
пбрәнәвлә вблкы погынен кузән
шбндбнбт. Шайылырак мбньәт
шбнцәм. Тәвә шукат бш ли, әтбәм
тольат, шудалаш тбнгәлыб:

„Йалахай пи, кбн каштшы, әзб-
рән кымунист! Тиләц пакы эргәм ат
ли, токәм курымәтәт йаләдбм ит пи-
тб. Курым-курым мычкәшок мбнь
тбнбйм прокльатайәм“,—маньы дә
сәвән ваштыр дон мбнбйм тьораш
тбнгәлыб.

Азыш тама дә йажонок мбнбйм
вактәш. Малан шимбжым мбнбй пә-
ләм гыньәт, тырхаш ак ли дә йәл
бнчбшты, коләп манын әтбәмлән
ольән попәм:—Карштарәнжок ит ши,
кәп—кбләм локтылат гыньбй, краснбй
армишкыжәт ак нәләп вәт.

Вара цилан колышты манын улы-
укэ йукын саслаш тингальбим:

— Мыйнбы кулаккан эргби амыл,
тынн мыйнбын в й р э м шуку
йунат,—манам.—Ныгынамат токэт
ам ташкал, тагачшы кэчй гыц тиннбй
мйланэм аты а т ыл. Мыйнбй тагачок
Йогор Фадьейбч докы, хутырышкы
батракеш... Тиннбймат курым-курым
мычкешок прокльатайм манным да
Йогор Фадьейбч докы кешым.

— Варажы кыце?

— Варажы? Варажы, вадеш, аты-
мат тиншкбй миш да иквареш йуаш,
кутыаш тингальбннэ. Мыйнбйм атыам
кидшбй гыц Йогор Фадьейбчын ки-
дйшкбй кычыктышат, манэш:

„Тэвэ эргэм, шйжбй йактэ пукшы,
йуктбй, пэрэгбй. Акбшты ма ана шал-
гы. Манвар роскот лиеш, тиннрбйм
кунэ. Кызбйт эргэм поктыд лыкты-
нам, прокльатайэнэм. Вара, красный
арми гыц толмыкыжы, эчэ пыртэм,
простьэм. «Кышты, йаратымы эргэм,
йамын каштынат? Толок, толок пы-
рок»—манам. Сагажы вара цила
льготывла толыт, колкозыншкы пырэнэ.
Э-эх, икганэ анчыктынэна ыланэжбй.
Уэгбйцкй Ондыриэдбймат кидйшкбйнэ
ейлэнэ“.

Йогор Фадьейбч пандашыжым вэ-
лэ ныйалтылэш, атыамбын шанэн лык-
мыжым цудеййа да варажы цытэнат ак
кэрд, ваштылаш тингалэш. „Ну, у
батракэм, алок лишашлык красноар-
мэйбйц вэрц подылына,“—манэшят,
стол лошкы атыам дон когыньнам
пыртэн шбндэ. Йунэ, йунэ, вара
атыам кушталтэн тижбй колта. Йогор
Фадьейбчат махым ак пу. Суан ма-
манэт, ружгэнэ.

Шукат бш ли, хала гыц толшы
фининспектёр пырэн шагальы. Йогор
Фадьейбч докы фининспектёр толмы-
лан цудейашыжат нымат укэ, толтэ-
жат ак кэрд. Йогор Фадьейбч кызбй-
тат вакшбйм урда да йывырт горгэйбй-
кйла, спекульируйа. Сэдбндон токы-
жы йыдымат нырат, кыце гынбят,
торгэйбймашеш кычынешты.

Фининспектёр мбнн вйкэм анчыш,
анчышат, Йогор Фадьейбч гыц йа-
деш: „Тидбйжй ку?“—манэш. „Тидбй
мбннбйн у батракэм,“—тыдбйжбй ман-
эш. „Малан вара, вэс батракэтшбй
пашаэш моч гыц кэн да, канэ, тидбй-
жбй сагаэт йуэш,“—фининспектёр
йадеш. „Ма вэт молывла ганьы ана
ыл, законым палэнэ. Ышкбймбйн гань-
ок урдэнэ. Иргодым вэсбйжбй сагаэм
шбнцэш. Маньэ, закон, ак ли. Окра-
на здоровйа, страхкасса, профсоюз.
Тидбймат тэвэш сойузышкы пырты-
нэм,“—манэш.

— Мбннбй тиннэм нымат шбйм шиж.
Фининспектёржбй ма вара? Тидбйлэн
налог пумы лижбй, красный арми ги-
шан тидбйн йэла агыл,—манам.

— Канбйж гач пиш когон мындыр-
ланышым. Качкыш йожо, йуам улы,
паша укэ. Нуштылам да колым аты-
рэм—цила пашажбй. Ныма цаклыдэок
канбйжат эртэн кэш, шбйжат толын
шагальы.

Сэнтывбёр тылэбйн ирок халашкы
призбйбйшкбй ашкэдэм. Вейлнэм шук-
нбй выргэм, тупыштэм котомка. При-
збйбйшкбй „Обороны томашкы“ ми-
шбйм, цэротышкы шагальым. Выргэ-
мбйм цилан кыдашыт.

— Мбйлэнмат кыдашмыла?—манын
йадам. „Малан? Тиннбйн лбймэт укэ,“
—маныт.—Кыце укэ? Та ма вара,
батракам ада нэл? Мбннбйн докуэн-
тэм улы,—манам. „Ха-ха-ха,—ваштыл-
мы йук шакта,—Батрак! Тиннббй лы-
пывбй батрак ылат, кулак эргбй
ылат,“—манэш.

— Ку вара тидбй тэнэ ваштылэш?
Анчэм,—фининспектёр ваштылэш.
Бндэ, кугуза, бшкэ шаналты йа.
Махань йэла фининспектёрлэн при-
зивной камисбйшкбй кашташ? Финот-
дэлэдбйм палэмэ. Ак ситбй, эчэ тишкбй
нэржбйм кэрэш. Тидбй махнэ поратка
вара? Вот тык власть—цилан нэчаль-
нбйк ылыт. Ти ганак нымат бш лэк.
Вэс йонбйм кйчалэш попаза. Тиннббй,
кугуза, иктэ вэрбйм ат мо вэл?

— Укэ, ам мо.

Иктэжбйдэ та ада мо вэл?

Савик

(Потьиннэ романын лаштыквлэжэ)

III-шы глава.

(Пакылажы)

С Э М Ы К...

Ортшы кэмэиккы лүдшы Сморкаловна, Савикын выргэмим чинэат сарай вуй гыц ытлымыкыжы, ала йактэ шомэшкыжы, шуку масакым ужын. Йамшыкшы шагалмы Йоласал поп докы пырэн ылгэцй, пирй каваштын тылыишым чйэн ылгэцй, пурынок алашкыжы тидй миэн шоеш ылын. Ородэт пыраш намысланэн. Когон намысышкы пырымыла машанэн. Намысшым хыт лачокшымок намыс. Тишэц кого намысшы линжэат ак кэрдт.

Тынгэжым тынгэ дэ, Орави солашкыжы, Савик йлым солашкыжы, ынэ ам пыры ылын. Тишкыжы вара ма нужда пырэн? Лучи когорныдон ашкэдэм ылын. Изииш йыр лиэш гыньят. йара...

Эргыжым мотэок, Савикын аважы токыжы кдал толэшат, когон ойхрэн колта Пазаршыжок тидылан кэашат ак кэл ылы. Эргыжы тывэш өрйктэрэн: «алымэ дэ алымэ» манэш. Бнэжы кэ ылы вэт. Тынямок тидй Савиклянжы попыш:

—Ам кэ... Прават ам кэ...маньы.

Тыдым цактарэн кэрдэт гыцэ. Тамамат попаш моэш.—Малын вара, ави, ынэт кэ?—манын тидй попыш.—Лачокымшы шотдон агыла вэт, вёр йушы начальныквлэн алталымаштым, мары халыкым ородэш ужын нинён мыскылымаштым вёкы лыкташ манын вэлэ вэт, мёнь тынбим пазарышкы видэн павэйэм... Мары халыкым кылэн-кылэн, тидым кого нуждашкы шоктымыштым мёнь цилалэн пачын анжыктынэм. Тамазар уты ганак алталэн-алталэн постарымы бим-оксаэш, нёдоимкэш цилэ улы-укэ пурлыкым лыктын пётарымбим, труйыш мары халыкын лач аты-авашты вэлэ выжалаш кодмым мёнь цилалэн анжыктынэм...

Савикын ййымбжы гынь лачокшымок сарна. Аважы пётары:

— Ам кэок,—манын ылы.

Эргыжы попыш-попышат:

— Аньят,—манындалы.

Эчэ ик мазар лиат:

— Кэн анжэм... Ма гыньят лиэш, —маньы.

Малын кэш? малын кэш? Пазарышкы тидй кэтэ ылгэцй, эргыжэат ак кэ ылы вэт. Кэа ылы гыньят, халык пидыранэн тэвэньмаш тээньб аклы ылы. Ындэ Савикшы тагышты ылэш —кёичалок! Кычатат, кызаматышкат эчэ пётырэн шёндэт. Пётырэт моло гынь, кныгавлэжым камакашкы шуаш, йылаташ шудэн ылат... Тырлай, толэшок сай...

Имныжым туарышат, шож олымым пушат, Савикын аважы пёргышкы пырыш. Шэргиндй лаштыкым нэлы. Ирок шолтым гыц кодшы ушты гурым нэлы дэ окня анзылны качкын шёинзэ. Вады лин колтэн. Сола вуйыштыш пушангвлэ, арва-кудывлэ пёцкэмбш дон йарлалтыт, пёцкэмбшэш йёмат. Пазар гыц толшывлэжэат пётэвй тама, вады укшыктымашэш кёймаш тынгалшы окня вашт нымат ак кай доко. Тынгэ шаналтэн вэлэ послэйбш, тэвэ сола вуйышток шим ара лишёлымбжы сэмбнь когоэмаш тынгальбй, кужэмаш тынгальбй, эдэмлэ кайэш. Савикок вэл? Тама ашкылатышыжы тыдылэ ак чучыш. Картузы вуйан... Тыдок вэкат. Тывэш, мижгэмжы, шаргагэмжы... Савикокыш...

Савикын аважы качкашыжат пырэхэн шуа. Кёртны камакам олташ шагалэш. Кёймэн толшы эргыжым ёрйктэш шана. Камакам выртышты олтэн шёндэ. Кукшы лёцэнэат, цодыгэ вэлэ мыра, пувлэдым ныла, качкэш, шокшым ёштэ. Кёртны ка-

мака вѣкѣ пырсавлѣ вилѣт машанѣт, җраш тѣнгалшы камака җудодыгѣ вѣдѣ мыра. Камака рѣшотка ыражвлѣ вѣшт вазалшы согы лаштыквлѣ стѣнѣштѣ кыргыжталыт, тѣргѣштѣлѣйт, лач ыл-ѣштѣвлѣлѣок чучыт...

Эргѣжѣ вара? Ма ак пыры? Йаал йукушат вѣк ак шакты. Кышкы вара пырѣн кѣш? Авѣжѣн эчѣят шѣмжѣ тѣрвѣнѣ.

Выргѣмжѣм чѣлѣшѣт, тидѣ тѣгѣ лѣктѣн кѣѣ. Эргѣжѣм анжылтѣш —укѣ. Сѣгѣрѣ,—нѣма йукумат ак пу. Капка тѣгѣок кыргыж лѣктѣш. Ул вуйыштыла эдѣм арам ужѣш. Нѣмат шаналтыдѣок, тѣдѣ паштѣк тидѣ кыргыжѣш.

— Савик, Савик... Шагалыма, Савик! — маныт сѣгѣрѣл-сѣгѣрѣл колта

Савик манын сѣгѣрѣм эдѣмжѣ шайыкылажат ак анжал. Ик мазар кѣѣ-кѣѣят, ик эдѣмѣн пѣртѣшкѣ тѣдѣ пырѣн кѣѣ. Савикѣн авѣжат тѣш-кок пыра. Дѣ цилѣн, ѣрдыштѣм шиншин, цѣдѣят: тѣ толшы эдѣмѣн выргѣмжѣ Савикѣн, ѣшкѣжѣ гѣнѣ — Савик агык. Сморкаловѣт самой тидѣ ылын. Худашкы попазыш вѣт. Тидѣм ѣрѣктѣрѣнѣйт, йадыштыт, вырсат:

— Савикѣм мам ѣштѣнѣт?! — маныт.

Йукумат ак лык.

— Пуштынат гѣцѣ! Пуштынат?..

Сѣдок мѣмѣлѣ анжа.

Марлаѣт ак мышты ылын.

— Ам пѣлѣ,—манын.

Рушла равѣдѣш тѣнгалѣйт. Савикѣн авѣжѣ мѣгѣрѣ, сасла, тидѣн вѣкѣ шѣвѣ.

— Кышты эргѣм?! Кышкы цѣкѣнѣт?! А-ѣ? Кѣлѣсѣ, ато пуштынт! Ёшкѣ кидѣмдонок роалам!.. — манѣш.

Исправниклѣн нѣма йукум, лыкташ. Ёшкѣмжѣм пѣлдѣртѣш, начальнык ылам манын кѣлѣсѣш,—ак ѣнѣѣнѣп дѣ ѣнѣнѣт гѣнѣт, пурѣжым вычаш укѣ: соикток пуштыг. Когон лѣдѣн колтаат, шаргагѣмѣн йалжым ѣрѣктѣн шоктыдѣок, тидѣ тѣгѣ кыргыж лѣктѣш. Паштѣкшѣ покташ тѣнгалѣйт, йукум тѣрвѣтѣт. Кужы йалан Сморкаловым шоаш манын итѣт шаны. Йѣкшук гань колталтыш. Сола гѣц лѣкмѣжѣ андакок вадѣ пѣцкѣмѣшѣш аражы йамын кѣш. Корны ваштокок тидѣ кыргыжын вѣкѣт, йѣд

— пѣлѣт шотѣ, шонгы авѣжѣ ылѣмѣш квартирѣшкѣжѣ тидѣ шуткаш. звонѣаш тѣнгалѣш. Попым йукушым пѣлѣн, эргѣжѣ ылѣш манын, авѣжѣ амасам пачын колтаат, краулым сѣгѣрѣш тѣнгалѣш, Сморкаловѣдѣм тѣдѣ шолѣш, жуликѣш пиштѣ...

Виктѣр Иваныч нѣгынам мондымылаок цурѣйѣн. Тѣхѣн масакшымок лач нѣгынамат ужтѣ ылыы. Дѣ тидѣм тидѣ тѣхѣлѣок ѣш коды. Кусѣсѣжѣм йажон пѣрѣкѣтѣш. Йоласал пазарышты приговорѣш пѣдѣтым пиштѣктѣн, тушан йѣдѣ ик тѣнгѣ рѣдѣ нѣлмѣш вѣрѣш 2 тѣнгѣ дѣ 14 копѣкѣм постарѣвѣ! Шукы хрѣсѣнѣвлѣнѣм ышкалвлѣм, имнѣвлѣм, сымававарым моло лыктын-лыктын тѣнѣм выжалѣвѣ. Сморкалов молынамжат худа эдѣм ылынат, мары халыкым когон мыскылѣнѣт, кѣзѣйтѣш гѣнѣ эчѣят куда лин. Лач арышы ылѣш, машанѣт. Кышкы мѣмѣжѣ йѣдѣ, марывлѣнѣм цѣвѣвлѣм шолтыкта, мыным ыжарыкта, ѣрѣкѣмѣт нѣлѣктѣ. Лач вуйын-пачынок мыскылыш, Мол статьян орландарымыжы ак ситѣт, амалаш пырым вѣрвлѣштѣ шандышкы моло ак лѣк, лѣм шолтым коршок вѣлѣн йалашыжым валтѣн-валтѣн шѣнзѣш, ѣтѣвлѣм локтылѣш, эдѣм шотѣшѣт пиштѣдѣмѣ мары халыкым, чѣрѣмисс манмывлѣдѣм, тидѣ мыскылѣн...

Нѣѣдоимкѣм тѣлѣдѣмѣшѣш Савиквлѣн имным выжалѣн колтѣвѣ. Выжалаш лыкташыжы волостной старшинѣ ѣшкѣтѣш толтѣ. Нѣѣѣймѣнѣт-кин фамѣлѣн сары ѣпѣн, шадраракан урѣднѣкѣм сагажы кандѣн. Ти кѣстан эдѣм нагайкажым амалымжы гѣдымат сагажок пиштѣ вѣкѣт, нѣгынамат тѣдѣм кидѣш гѣц ак колты. Изѣш ваштарѣш кѣлѣсѣмѣшѣшок лывшал-лывшал колта. Сасна шу гань цаштыра усѣвлѣжѣм шагтал, мыскылымыла йѣрѣлтѣлѣшѣт:

— Каи, лѣгѣштѣм вѣрѣдѣм шѣрѣна,—манѣш дѣ—тѣшт нагайкажы дон лывшал колта...

Шошым толын шагалы. Мѣлѣндѣ кажлана. Сѣндѣлѣк ыжарга. Нырышты тѣыривлѣ мырат, кѣчѣ анжыман йонгы пѣлгомым вѣцкѣж продон чѣчѣт машанымыла, вѣцкѣж йуқан, ик

ладан мырышты ныр кымдыкэш шәрлә.

Имньи уланвлә кралаш ләктәш йәмдәйләлт. Савикын имньижы үкә-ят, ләйк-оксам тұлбимәшкәй, началь-ныквлән кого мйшкәйрәштәйм тәмбимәшкәй канәт, тидәй шагауижым бш-ят тәкәл, бшәт йәмдәйлә; ма, йәмдәйләймбәкәжәт, котым кәйцкәш шагалат? Котым кәйцкәш ләш ылгәцәй, котыжымәт соикток выжалынәштәй, тагыштат мон лыкмы ләйм-оксавләм, нвәдоимкәйвләм тұлбиктәйнәштәй...

Тагачы—рүшәрня. Кыралаш ләкмәй анзыцәт халык нырышкы иконным кандаш лин. Сола сола хәлә манмылаок нырышкы кузат. Стәлбәйм вуй пындашәш комдык сәрәл пиштәнәт. кидәшәштәй пөкәнвләм, мбәньәр лаштыквләм, вәд вәдбәрам нәләнәт, сәк пбәтәриок пүәргәй волкы кузән кәвәй. Паштәкәйштәй — йрвәзәйвлә, йдбәрәмәшвлә. Сәк пачыштыжок—твотьявлә, папавлә, әзән йдбәрәмәшвлә лыжгә вәлә кузат. Циләштынок, поплан служым тәрәш пуаш манын, кидәшәштәй вәйргәнәй окса кормәштән шәндәймәй, понгышты мыны, конгыла ләйвәлнәй—мбәньәр лаштык. Поп тагачы пайа...

Сәргә поп пәрвишәй гәйц нымат вашталтә. Со иканьок кукшы, вәйцкәйж, кужы ыләш. Упшәй дон пандашыжы вәлә пушә йакшаргыла чучыт. Шошым айарәшәт шөртнәйн тойын вәлә кайәш, служымыжы гоным йәйләгәйжәт. Кәсәй йукшы мбәндәйркәй шакта.

— ... и во вәк и вәко о-о-ов...—манәш.

Тяәчокшы мырымыла бнәбәрә:

— А-а-а-минь...—манәш.

Пөкәнвләшәш шәндән кәмәй, кидәш кычән шагалтым иконвлә вәйләкәй анчән-анчән халык ыдыл колта. Ладын пыш шалга. Сартавлә цудыргә вәл йылат. Тагышты әньәт, күшнәй тыри мыра. Когорны дорц араван кыдалмы йук лоргә вәлә шакта. Палны, атылан ныр дон, кбәтөм лыжгә вәлә кандат, поплан свәшәйбәкәйтәйнәштәй.

Тәвә, хәлык өрдәйшкәй анчаш тәй-нәльбәй. Икәнәй-иктәйштәйлән тамам пбәж-гәт. Әдәм мбәндәйрнок әчә ыләш гәй-нәт, тбәдәй Савик ылмыжым төрөк цакләвәй: ик йалаш мычашыжы тидын топлоток ганьок вәйләй ыләш. Кбәзбәтәт тәвәш, ош тыгырым, ош йалашым чизән, йалым пидбәнәт, ик йалаш мычашыжым вәйкәй колтән. Пулыш га-

чыжы мустина сәкбәймәй, кидәшәштәйжы пичәй мәнәйбәлә кашартән шәндәймәй, йыдал кәрәмдон покшәцәй йалштымы пандывлә. Кбәдәл бшәтәшбәжәй изи тавар цикәлмәй.

Ыдылшывлә докылаок толы-толы-ат, иктәй кок әгә торәшәш нәрәйм миән бш шорак, шагалы, мустина-жәйм рокышкы кәдәрән шәндәйш, мән-нәйвләжәйм ольән пиштәйш. Кбәдәлбш-тәйш таваржым мустина доран шуш дә ыдылшывлә докыла сәрнәл шагал-лат, худа картузыжым кыдаш шуш. Шукыжок тидәйм анжән шәндәнәйт. Шукыжок, ыдыл кымалмышты гоным тидәй вәйкәй анжән кымалыт. Савик-шәй, картузыжым кыдашынат, лач ыдылаш йәмдәйләлт шагалмыла вәлә чучәш. Тбәвәш вургымла кидшәймәт вуйышкылажы ольән дүлтә. Халык цүдәйбәймәлә анжа. Мам вара: Сәргә поп алталым гишән тидын әтәжәйм суйымы годшән Савик цәркәйшкәйжәт икәнәкәт пырәдә. Совсәмок ыдылаш пырахән. Тбәшкәвәкшәй гәйнь пиш ыдыләш ылын. «Ыдылашок тбәнәләш вәл?» манын, тидәй вәйкәй анжән-анжән шукыжок шанат. Попат тидәйм цаклән колтыш, сәйнәжәйм тишкәй виктәлтәйш. Савикшәй кашар парня дон покшал парняжым йбәйгәрә бш-тәйшәт, «доп!» шывшал шәндәйш, «воздушный поделуийш» ыдылшывләлән колтыш. Шывшамы парняан кид-шәйм шалалтышат, кидшәйм шүмәшбәжәй пиштәйш дә вуйжыдон шәләм бштәймәлә кымалы. Ыдылшы халык цбәтән бш кәрт, пиш когон ваштыл колтыш. Лач твотьявлә, папавлә вәлә, тагыцә әньәт, ваштыләжәй цбәтә-вәй. Сәргә пошы ләпкәжәйм кыптыр-тән колтыш, шбәдәшкәй. Служашат ик выртәш цәрнәл колтәш, Савикын пакыла кайышланымашыжым выча. Ыдылшывләәт, ышмаштым кәрән ижәй тбәдәй вәйкәй оролән анжән шәндәнәйт. Савикшәй цыликәт бш йбәрәлтәй, ик йукумат бш лык. Таваржым кычы-шат, мәнәй постолым иктәйм нәльәт, мустина гәйц тамам лыктат, йалаш кбәшәнжәй гәйц нәлмәй пбәдадон тбәдәйм мәнәй вуйәш пбәдалаш тбәнәльбәй.

Циләок пәлән шоаш цадышы изи йрвәзәйвлә, иктәй-вәсәйштәйм анжән-анжән, Савик йбәр цымыргат. Тбәдәй-жәй, пбәдалышат, мәнәйжәйм нырәш шагалтыш.

Мянгөш пыдалэн шөндөймөм ужэ-
вйт, ыдылшы халык пиш когон өрбн
колтэн. Изи ёрвэзёвлэ Савик дор-
цын цаккяш тынгальёвы. Поп служа-
шыжат пырахэн шуш. Мянгы вуйёшкы-
жы иконым пыдалэн шөндэт ылын.
Тиды докы марывлэ, ватёвлэ, папа-
влэ, тьотёвлэ кыргыжит, ашкэдйт.
Попат, тиёчокат миэвё. Мольёвёйм
ёштём вэрэш цэркы старсты дё
икон кычышвлэ вэлэ кодыт. Цилён
шөдэшкэн, лүдён шөнзёйнёт. «Йы-
мым» пыдалымы шутыа агыл вёт...

Сөк пётириок пайанвлэ йукум
тэрвэтат, тидём вырсат. Савикён ул
пашкуды Мёшкёр Митри, пазарвлэ
йёдэ ситцём торгёён кашшы Кёш-
шан Пётр, мыным Изё-арнёашкы
выжалышы Тарык Лёксандр (мыным
айар вашт анжымашэш тама, попы-
мыжы годым шалахай сёнзёжём кы-
малтэн, кымалтэн колта). Маныт:

— Тынь, ма вара, йымым мыскы-
лэт?

— Ороды вуйёт сага мәнмәмәт
йамдынёт ма?

— Кэдэрёт гёнь, кэдэрёй...

— Кэ!..

— Каран тишөц!..

Попат, парнёажы анжыктэн ижы:

— Анафёма! Будь трижды прок-
лят!—маньы.

Савик пиш лүтёмёй ылэшят, попы-
мыштым ладнан колышты. Вара ёш-
кэят попаш тынгальёй.

— Тё,—манэш,—нёима пёлыдэок
саслөдэ. Йымылан шүмжы вашт ённё-
нёшкы эдёмём тё орландарөдэ. Пё-
тири пёлыдэ, вара попыда...

— Ённёнёшкы ылат гёнь, малын
вара ённё Илёя пророк иконжым
мянгы вуйёш пыдалэнат?—маныт.

— Тыньём, богоотступникём, йё-
рётикём, мёнь судышкы пуэм,—ма-
нын поп кроза.

Савикён шайажым лөштэрэш ца-
цат гёньят, тиды со попа. Манэш:

— Мёнь йымын сётойвлён пиш
когон ённёнэм... Нинём литёмаш
йаратэм. Нинён пашыкдон ёлынэм.
Ада пёлы гыцэ? Йымы вёт икёна
иктём йараташ шүдэн. Кугижам йа-
ратымэмдон, начальныквлэжём йа-
ратымэмдон, мёнь төнэ имнёём лём-
оксаэш пуэн колтышым. Путё ма ва-
ра? Аньят кугижанё качтё шөнзё?

Аньят йыдалжат чиэн лэктёшкы
укэ? Аньят улы-укэ оксажымат харт-
ла мадын колтэн, йун колтэн? Цилё
Российнам йун, выжалэн колта гё-
ньят, кугижам йаратыдэ, ёжёлёйдэ
ак ли. Кугижажём вёт йымы ёш-
кэок пуэн. «Всёкайя власть от бога»
—манытыш... Сэдёндонок, мокмыран
кугижанам вурчаш манын, мёнь им-
нёём пуэн колтышым. Мёлённёжы
йымы палша. Сётойвлэ палшэн пу-
ат. Тёвэш, Илёя пророкым нёлымөдэ.
Тидён имнёжы кёзёйт такёшок шал-
га. Хёдыртёшан пёлавляжат тёвёш
иктат ак кайёп. Пёлгомжат арёкё
йамдар гань цолток ирэ ылэш... Ти
Илёя пророклан мёнь ныр пёшэём
ёштёктём...

— Тынь коцунствы пёшам ёштёт!
—манын Сэргё поп костачын сёгёй-
рёл колтыш. Кэсён постол шөэ пан-
дашыжы вэлэ ёрзёлт-ёрзёлт кёя.

Савик нёима тыргыжланёдэок, со
ик ладын попа.

— Нёима коцунствыат укэ,—ма-
нэш.

— Кыцэ укэ?! Тидёжы ма вара?!
Йымым мыскылымаш агыл ма?!

— Тынь, отьөц Сэргё, сёщөнней
писанёым йажон пёлэт. Тёштёкэн
кёлэсёмёй...

— Тырлы, мёнь донэм ит попы!
—попы шөдэшкё.—Каран тишөц!..
—манэш.

—... Проситё, дастё, манмы. Сту-
читё, отвэрэтё, манмы. Ицтитё
обрёщётё, манмы. Тидём йымы ёш-
кэок кёлэсэн... Йёвантылым анжал
доко, отьөц Сэргё, тидём тёштёкэн
тынь ёшкэят ужат.

— Ма, Илёя пророкшы тёлёт
кыралаш должын гыцэ?! Орландары-
шы!.. Анафёма!..

— Имнёжы улы гёнь, кыралтё
мам ёштё вара? Мёнь тагачы ви-
мём ёштэм. Илёя пророк вэлэ агыл,
ик мустина сётойвлём мёнь тишкы
постарён кузёнэм. Цилёштём пёшэ-
эш шагалтём. Илёя кыралэш, Мико-
лай угоднык ширё, Йымын авёлён
турим шөндёктём, Прасколан...

Сэргё поп угла когон шөдэшкё.
Прамой попёнат ак кёрдт, цётырё
вэлэ вёк.

— Анафёма! Йымым мыскылышы!..
—манын-манын колта, дё халык вёкы
анжал-анжал колта—мам вара шал-

гәдә? Цәрәмәдә ти ородым! Кычәмә-
дә!.. Малың вара вольам пуэндә?!—ма-
нэш.

Савикшй сәдок ладна. Ныи ак йы-
рәлтй, ныи шьдэшкымыжым (ак пәл-
дыртй). Халык колышташ вәлә лин.
Лач иктй кодтәок йырайт, кыдыжы
йукунок ваштылыт.

— Мыйнь вәт,—Савикәт попа—ни-
ныи такәш ам ровотайкты. Палды-
ран ләмбйи шолтән пуәм, цәрпәт әрә-
кәм нәләм. Мырым мырымәшкышты,
пачанмәшкышты, ныи йала кәмәшкыш-
ты ижы йүктән шьндәм... Мокмыр-
жымат мыйнок төрләм. Оксаәм ак ситй
гайнь, Миколай угодныкын калпак-
шым йун колташ лиәш... Вәрәшбыжы
картузәм чиктән пуәм... Йажо кал-
пак дон мам бьштә, ьдырбйи нәләшөк
агыл вәт... Пандашыжым тьрәт, ны-
жын колтымыкыжы, ьдыржымәт хыт
нәләйн кәрдәш...

Отьәү Сәргә сәдок шьдәшкә, кәсй
пандашыжым цьтыртә. Халыкшылан
потыкәлә чучын колтышат, тидй
утән кәәш, ваштылаш тынғәльбй,
шү-
мәштәйм кычән пьтырнәлтәйт вәлә,
оңгырәшнәт. Поп анзылаы, мольәбь-
нйшкы толмашты ваштылаш гишән
сулык ылым шамыштышты пәләт
гьнәйт, ваштыләтжы цьтән ак кәрд-
тәп. Тиачокат, шокшыжым пырыл
шьндәнәт, пьрхәлтән колташ вәлә,
тиокат ваштыл колта. Ваштыл кол-
таш бьжы ли манынок вәкәт, попом
шокш гьц тидй шывшаш тынғәльбй:

— Әлок, служән пьтәрәнә,—манәш

Сәргә попын тагачшы мольәбьнжы
ныгышакәнәт бьш шагал. Служаш
шагалмы вәрьшкышты миән шага-
льат, паштәкшбй, кым-ныл әдәм нәр
вәлә, шонгывлә миәвбй. Пайанвләәт
вәк, шьдәшкәч колтышы поп пыра-
хән, кәәш шагалмы годым вәлә, тиш-
кә миәвбй.

Попын доходшы көтйргьш. Халы-
кын йымылан бьнәнймәшбйжәт изиш
шөрләш. Ородәш шотлым Савикәт
бьшкә пәшәжым пиш ышдон бьштә
ылыныш...

Цилә әнғәвләәшбйжөк Савик икон-
вләм шин шагалтән кодән. Йәл кы-
ралыт, ширәт. Савикын әнғәвлә ть-
хәләок кият. Ик «свәтойат» пәшәм
ак бьштй. Әнғәвләшкыжы миән-миән,
Савик нинбйи кәчыннок ырыса, шу-
дәләш.

— Ма,—манәш,—пәшәм ныимат ада
бьштй? Йалахай пи волкы... Токәмәт
тәвә ам пырты. Сәвән ваштырым нә-
ләмәт, циләдәм тәвә лывшән шьндәм
Бьшкә эчә свәтой ылына, цилә бьш-
тән кәрдбнә, маныда. Бьштәмәдә йә,
кыралымада, ширәмәдә... Илия, ко-
лат? Нәзәр әдәмбйи бьжәләйән пуәмә...
Мам вара ородыла анжән шьндәнәт?
Йәл тәвә кыралат пьтәрәт... Ат кы-
ралок гьцә? Анжы вәт шин шьндәм.
Анжы пандашөдйи кьрәм... Кәлтй-
мәш! Имньиәт ойыжы... Арава шь-
дырәт кьржы... Ырашкәлтән ит кәрдт...

Шошым цөвәр кәчбнәт Савикын
чынә сәслән попымы тьангра йукушы
ныр мычкәт мьндьркышакта. Кыра-
лаш ләкшывлә цилә попымыжымок
колыт. Кыдыжы ваштылыт. Шукы-
жок лүдбй: «свәтойым» шьдәштәрй-
мәшәш эчә тамаат лимбәлә, машанат,
йымы наказымаш гьц лүдбй.

— Савик, малың вара тәнгәлә по-
пәт? Ырашкәлтән колтымым ычәт?
Рок пындашкы, хадышкы урын-валән
кәнәт? Шьлок... Йымы пиш кого
силән ыләш вәт...—маныт, попәт, Са-
викбйи тымдат.

Тьдбйжы ныимат ак лүт. Сәдок
ырыса. Манәш:

— Ырашкәлтәт ылтә! Нинбйи ны-
мамат бьштән ак кәрдтәп. Тә ма ма-
шанәдә, вара? Чнәдон лывьртәлмбй
аңа лаштыквлә вәлә вәт ылыт. Мә
прәтәәдйи алталаш бьчтәнбйт. Мән-
мәм алталыдәжы попвлән мьшкьрбш-
ты вәт ак тәм, мындырланашышты ак
ли лиәш... Тәвәш, анжалымада, бьшкә-
ок ужыдаш... Поп йымым ыдылаш
шүдә... Йымым сарвалыда манәш...
Йымы цилә палшән пуа, манәш...
Палша тәвә... Бьнәнок... Бьшкә бьш-
тбдә ныима пәшәйт ак лиәлт...

Марывлә вуйыштым вәлә бьрәт.
Савик вькы анжыктән-анжыктән, по-
пат:

— Ороды манок, маныт. Кыцә
эчә ыңылдарән мышта,—маныт.

Шукыжок Савикын шамаклан бьнә-
нәт. Йымын ныимат бьштән кәртбдй-
мбйжым бьшкә ужыт.

— Бьнә малың вара ыдылына?
—маныт дә ваштылыт: мәләннә, оро-
дывләлән со йара видбй...—маныт.

Тагачы «сәмбик» ылмы празньык-шым ӧльцидӱшкы анжалынок пӱлӱ. Парсын савыцан, ош шавыран, кӧм йалан, йыдал йалан ыдыр волкывлӱ ӧртӧн-ӧртӧн кузат, кидыштӱм икӧнӱ ик вӧкы йуулт-шулт косирайӧн ташкал-ташкал кӧӱт. Млоӧцвлӱӱт волкын волкын кӧӱт. Тӱрлӱм шӱӧн, мӧлӧн ош тыгырвлӱм чиӧн-чиӧн, кого моркоан парсын ыштӱвлӱм ыштӱл-ыштӱл, улы-укӧ кавырыштым вӱлӧн ыштӱ чӱӧн-чиӧн, шӱм чангӧмӧн марла кармонь дон тошна мырывлӱм шактӧн ташкал-ташкал кӧӱт. Орави сола гыц когорнышкы кузӧн тӱ эч анжалда. Когорны мычкыжы, ныр йал корнывлӱ донжы моло, ошын алан вӧлӧ кайӧш, «сӧмбикшкӧт» халык кӧӱ. Ырвӧзӱвлӱ вӧлӧ агыл, шонгывлӱӱт, пандыдон ӧнӧлтӱл-ӧнӧлтӱл кызгӧ вӧлӧ ашкӧдӱт. Сӧмбӱрӱквлӱжы ышкымыштӱм анжыкташ, йӧлӱм анжалаш, дӱ тӧнвлӱштӱ докы, родна-влӱштӱ докы йӱӧш пыралаш манын кӧӱт. Шонгывлӱштӱ сулыкӧшбштӱ ӧрӱнӱт. Копӧкӧш, шымураш сартам икон анзылан шӱндӧнӱт, сулыкыштым простыктат, сдӱӱат. Поп анжыктым райышкӧт со попазаш шанат...

Сӧргӧ попшы гынь тагачы пиш сусу ылӧш. Кыцӧ вара йӧ сусу ат ли? Ти цӧвӧр, айаран кӧчын «сӧмбикшкы» халык пишок когон погынышашлык. Доходшы имӧшӱ гыц иктӧ кок пай шуку погынӧн кӧрдӧш. Имӧштӱ, мам вара, йуран «с ӧ м ы к» ылы. Тагачыжы, йымок анжалы тама: пӱшӧнӱвлӱ ыжаргӧн шӱнзӱнӱт, окня анзылныш сирӧнь пӧлӧд шӱнзӱн, садывичыштӱжы мӱкшвлӱжы чонгӧштӱлӱт, кӧквлӱ мырат. Пӱлгомжы гынь тьолток ирӧ, лач токо-рак вӧлӧ ошалгы кловой валган чӱӧдон чӱӧлтӧн шӱндӱмӱ машаналтӧш. Попын луды кого ӧптӧнжӧт сусула чучӧш, кудывичы мычкы ирокшӧнок цӱвӱвлӱм поктылыштӧш, алтала. Пӧл шылдыржым вӧйрӧлӱ шӧрӧн шӱндӱӱт, цӱвӱ йӱр мыралтӧн, кушталтӧн кыргыж сӧрнӱлӧш. «Йа-ра-ра-ра-тӧэм» манмыла сӱгӱрӧл-сӱгӱрӧл колта. Поп кудвичы забор вӧкы кузӧн шагалӧшӱт, кого йукшыдон: сӧ-ӧ-мӱ-бӱ-бӱ!» манын мыралтымалак чучын колта. Сӧргӧ попын мындыра гань таза вӱтӱжӧт тагачы сусу ылӧш! Ма-

зар доход тагачы лишӧшлыкым мардӧж кыды вӧц ылмым анжалынок тидӱ пӧлӱ. Тагачы йур вӧл мардӧж агылат, кого доходым тидӱ выча. Иктӧ кым тӱжӧм мыны погынышашлык, вӱц шӱдӱ аршын мӱнӧр, шӱдӱ тӧнӧ—овӧднӱм, мольӧвӱнвлӱм моло служымашӧш, кок шӱдӱ тӧнӧ икондон кашмашӧш. Пӱлӱ вӧт погына. Тидӱ тӱӧчок гыц пасна, ик попланок вӧлӧ. Тынӧ гынь, эчӧйт иктӧ кым шӱдӱ тӧнӧ банкышкы пиштӧш лиӧш. Пӧрви пиштӱм оксагӧ шотлышаш гынь... Ныгынам тӧмбӱн кӧрдӱдӱм шӱжӱм бӱвӱртӧн шанӧн шалгышы матышкан тотлы шанымашыжым овӧднӱшкы сӧвӧлмӱ кого цан йук лӧштӧрӧн колтыш. Токо вӧлӧ садывичы гыц йонгӧшт толшы поплан цӧркышкы кӧӧш йӧмдӱлӧлтӧш шӱдӱ.

— Чиок вӧлӧ, мам шалгӧт?—манӧш.

— Мӱнӧн кӧӧш вӧлӧ, йӧмдӱ ылам,— манын Сӧргӧ поп кӧлӧсӱшӱт, йакшар ӱпшым ыдыраш тынӧлӱбӱ, кӧсӱ пандашыжым тӧрлӱ.

«Сӧмбик» ылмы сусу пардонӧт тама, Сӧргӧ поп эчӧйт кушмыла чучӧш. Тӧнӧрдӱш годшӧн иктӧ вӧршок нӧрбӱк кушмыла кайӧш. Кушкын ли, куштӧ ли, — ыравы гань ылмыжы сӱнзӧш тӧрок кӧрӱлтӧш.

Совсӧмок йӧмдӱ лин шагалӧшӱт, поп вӱтӱжӱлӧн попа:

— Хынавлӱ лит гынь, анжӧт, мӱнӧн ит вычы,—манӧш.

— Анжӧм,—вӱтӱжы манӧш.

— Шӧргӧкӧн хынавлӱлӧн йажо йишым пукшы, йуктӱ...

— Моам сӱй...

— Моат, моат,—маньат, Сӧргӧ поп вӱтӱжым онгылашыжы гыц йаратымыла кычалы, ышкӧжы потыкӧн йӱрӧ — гынь мӱнӧн пишок йажоӧм ылат вӧт,—манӧш дӱ ӧлтӧлӧнӧжы ылы.

Вӱтӱжы йӱрӧ, таза парняжыдон крозымла анжыта.

— Ай-ай, Сӧрӧжа,—манӧш.

— Тагачыжы гынь, лач цӧспӱйӱшӱ охравидыш олма ганьок йажо ылат... попшы йӱрӧн попа.

— Йажо ылт... Кӧок, кӧок...

Йукунок ваштыл колтаат, Сӧргӧ поп тӱгӱ лӧктӧш. Кудывичы окня турӧ шоӧшӱт, окняшкыла анжалӧш, вӱтӱжым ужнӧжы ылы тама. Иктӱмӧт ыш ужат, капка тӱгӱ лӧктӱ,

кымда тыран шльапажым торлалтыш. Ош подрасникшы бйкб анжалы, кужы кайшымы касырталыт, вуйжым комдыкырак шушат, бйшкбжым пиш когеш ужмыла йал бйкбл анжанат, «сэмбкбшкб» толшы шолын шалгышы халыквлэм эртэн, эртэн цэркбшкбл ашкэт кеш.

Сэмбк сола когилан кого корны тырбштб шбнзй. Кырык вйланбрак ылешат, тидын цэркбжб мбндбркб кайеш. Тиштакенок прамйа ылеш, казбнкы, школы улы. Тиштакен начальниквлб ылыт: урадник, Орлов фамелан волостной старшина, писарьжб. Лапкавлб эчэ ылыт. Нинбвлб бйлым томавлб когорны вйланок ылыт. Мары храсанвлбжок когорны гыц брдбштбрак вазалыныт...

«Сэмбкбшкб» халык литбмаш когон погына. Вэрэмб эчэ шукат литэ, овднбшкб вэлэ эчэ благостат. Анжэт гбнь, халык шажок ылеш. Когорны кок вэлнб шагалтэн кэмб лапкавлб воктэн, сарнблшят вяр укэ, каштыт, шолыт, попат, ваштылыт, иканб иктбштбм сбгбрат, кэчбнбшмбм, пукбшбм цодыргэ вэлэ пырыт, папа праньниквлэм нблбт, бшмашты цц шбшкбт, йалаван камптвлэм кидбштб намалыт, кармонь йуквлбят шактат. Ку-ку укэ? Мам-мам ат уж? Парсын савыцан, ош шавыран, парсын бштан косир бдбврвлб, ош тыгыран, ала тыгыран, парсын бштан кавыр мылойшвлб. Папавлб, тыотавлб, изи брвэзбвлб, циланок тишкб погынэнбт дб эчэят погынат. Йалынат, имнбнбт толыт, погынэн шагалшы халык лшкы йарлат, выжалаш толшы торговойвлэм сусуэмдат, попын шык шумжбм бвбвртбрат, нинбн паришбштбм, доходыштым когешмдат...

Йымы ыдылаш мастар эдемвлбжб цэркбшкб вэлэ тэвэ пыраш шагалыныт ылы, поплан кого доходым кандышашлык о в д н ь а тынгалын вэлэ ылы, цилб улы халык кырык улбкблб мэлбн сарнбл шагалынат, тамам оролен анжаш тынгалыб, кэчб ваштарешлб анжашэт йасыат, кидшбм картузы нэрлб аңгалтэн-аңгалтэн, шумжбм комбыла андыкыла вктэн, йал парнб мычкы шагал-шагал, анжат. Халык лшты йуквлб тырлэн колтэвб. Кармонь шактышывбят, тынгалмб

мыры вкбштбм пбтарэн шоктыдэок, шакташышты пырахэн шуэвб.

Мам вара? Мам ат цудэйб? Нбгынам уштымы ужалтеш. Лачокшымок бннэ тынгалб ылеш. Сэдбндонок вэт шонгы марывлб, бшкэ йбрымб аңгысыр тыран шльапб постовлбштбм кыдашыт. Сэдбндонок вэт, шонгы папавлб, кырык улбкблб анжэн-анжэн йымым ыдылыт, корны тырбштбш сирэмэн рокэш пылууй мычан кымал-кымал вазыт. Тывэш, анжалымада йб. Кынам вара ужында? Мыктэшкб эдем куза. Проста агыл, цилбгэок цолт ошы ылеш. Эдемжят, имнбжят, сэрмбцшят эдембн йыдалжат, тыгыр-йалашыжат, картузыжат, упшат, —цилбжок пумага гань цолт ошы ылеш. Имнбжбм ашкэдбктэн толеш. Имнбжб тыша, изи ылеш. Бшкэжб кого. Касырэн шбнзбн. Мбндбрцбнжб гбнь ти сандблкб вйланбшб эдемлбят тидб ак чуч. Малан-шон бннбнбшб шонгы папавлб, тыотавлб тидбм пблгом гыц валышеш пбтари пиштбмлб чучэвб. Проста эдемэшбжб бш пиштэп. Бшкэ дурэшбштб пбжгэн-пбжгэн попат:

— Ох, госпыйи...
— Йымы толеш... Йымы толеш...
— Сулыкэм простыок...
— Пост кэчбн тарыкым качмэм простыок...
— Ит наказы...
— Госпыйи, просты... — манын-манын лудбн попат.

Самббрквлбжб вэлэ нбнблб ак бннбнп, пбсы бннбштбдон цаклэват:
— Махань йымы вара... Проста эдемок ылешбш... Ада уж ма? Пор лашашдон чйалтэн шбндбмб...

Халык лшкок миш гбнь, мыктэшкб эдемэт лачокшымок пор лашашдон чйалтбмб ылеш. Тидбм циланок бндэ палэвб. Чйалтбм лицан ылеш гбнбят, эдемжбмат палэвб.

— Орави сола эдем... Савик ылеш... — маныт дб кэлэсэнат мыштыдымы когон ваштылыт.

Савикшб цыликат ак йббралтб. Тамахань кого шанымашым шанэн шбндэн машанэт. Тынгалбк йббралтбдэ попа:

— Корным пуда, корным пуда, — манеш.

Халык йббрбб сэдок пбтырналтеш, ваштылеш.

— Кышкы вара кыдалыц?—маныт, йадыт.

— Тоқына, — манэш.

— Соладагы тыйштыла агылыш...

— Солашкы агыл... Йымы атыам докы кэйем... Пылгомышкы кузэм.. Тагачы вэт пылгомышкы кузым кэчы ылэш... Пылгом амаса тагачы цилә-лән пачмы вэт...

Савикын шутва бштәш мастар ылмыжым пәлбшвләжы утәнйт ваштылыт. Шутвам цаклыдымвләжы, Савикын лачокымшылаок, изишәт ййрәлтәдәок попымыжылан бһнәнәт, сһнзәштәм цүдәйымлә кәрән-кәрән, тоқыжы миэн ижы йадыт:

— Пылгомышкы кузашыжы ма, йымы ылат гыцә?—маныт.

— Христос кузән манын попатыш. Ма, мбләнәмжы ак ли гыцә?—манын Савик попа.

— Христосшы вэт йымын әргыжы ылын...

— Мбһнжы кы ылам? Йымын әргы ам ыл гыцә?

— Кыцә вара йымын әргы ылат? Кум вара алталынәт?

— Иктымәт ам алталы... Циләжок свәщәнның писаньы цүдәймблә вәлә бштәм... Христос бшкәок, йымым ыдылаш тымдымыжы годым, «отчә наш» манын ыдылаш шүдән... «Отчә наш» манмыжы «манман атыанә» манмы лиэш вәт. Атыанә гһнһ, ма йымын әргывләжы ылына. Свәщәнның писаньыштат сирымбш—«сыны божыи» манмы. Тиды манман йымын әргывләш шотлымы...

Савикын шайажы пиш лачокәш толәш. Кыдывләжы тидын шамакшылан бһнәнәт.

— Лачокшымок тһнгәлә сирымбш,—маныт...

Сәк шукужок гһнһ, ваштылыт.

Савикын пылгомышкы кузымыжылан бһнәнәт гһнәт, халык тиды гыц изишәт ак айырлы.

— Кынамырак вара кузәт?—маныт, йадыт.

— Сола вуйышкырак ләкмбкы кузәм—маньат, паштәкшы цилә халык ружгә вәлә тәрвәнбш. Паштәкышты пырак вәлә шагал коды, кәвбш, ваштыл, ваштыл, цүдәйән-цүдәйән ашкәдәвбш. Савикын пылгомышкы кузаш лимбжым цәркыштат колын колтәвбш. «Ижә хәруфимы» молитвам

мырымы лошты цәркы совсәмок охы-рәм колта. Лач поп дон тийәчок вәлә киэн кодыт. Пәвчывләят вәк, тамахань масак лин колтән машанән, тугб ләктбт, халык паштәк кыргыжыт. Икты—вәсбштым анжән—анжән тугб ләкшбвләжы малын ләкмбштым бшкәят ак пәләп. Мольвләм йадышт-йадышт, йәл паштәк талашат. «Ижә хәруфимым» ик тийәчок вәлә мырән бһнрән шалгымым амаса питырымән олтарыштыжы Сәргә поп коләшәт, тама акйары ылым шижәшәт, олтар изи амасажым пачылдал анжаләш дә ик әдәмбмәт ак уж. Цәркы старстыят укә вәк. Лач тийәчок дон коктын вәлә киэн кодыныт. Тидыжәт әчә амасашкы дә окыашкы вәлә анжыләтәш. Поп пиш когон цүдәйән колтән. Прамой попәнәт ак кәрдт.

— Ма вара лин?—манын тийәчок гыц йадәш.

Тидыжы кок кидшым вәлә нымат пәлбдбмблә шалалтыш.

— Аһнәт батышка,—манэш.

— Пожар агыл?

— Укә.

— Кышкы вара бһнә кәвбш?

— Аһнәт.

— Йылана хрдаш...

— Итәт попы...

— Доходна, доходна... Нымма доходнаат ак лиш..

Оведнә служба ләштәлтәш. Поп дон тийәчок коктынат цәркы анзыкы, папәртбшкы ләктбт. Йармынкам лыжгә вәлә әртбш халык паштәк сылыкын анжат. Попын камилавки айвәц ләкшбш йакшар ушбшм йонгәтан подылышы мардәж ныла, нһнәлтә. Тийәчок ялбшн шүләлтә.

— Маньә, доходна йамәш,—манэш.

Савик паштәк кәшбш халыкын пачыжым вәлә әчә нинәи ужныт. Пақырак кәнәт, кырмәнәт, вуйжымок анжалыт гһнһ, коктынат әрдбштым сәвәл колтат. Ош имвһн ош мыктәшкым ужынәт цүдәйәт. Халык докылаат, бшкәшты вәкәт мылгә вәлә коктынәт анжат...

Йармынкаштыш халыкым тәгү бштбл нәлбш машанәт, нылал нәлбш машанәт, ик әдәмәт бш код манмаш гыц, лач ирсә торговоивлә вәлә, шһнәлбкдон кәрәлтән бштбм лапкавләштбм оролаш кодыныт, дә Сәргә

попын кого йиш айтанжы цыбывлэм алталэн-алталэн, ольциштты кыргызталаш. Халык кэн шолтымашаныштат, празнык лымдон прамйя лишны кужы равы мэгэш сакбим кым цырэян плакат тама сусырын вэлэ кайэш...

Сэмьк сола гыц иктя пэл уштышым когорны мычкы имньижым ашкэдыктышат, лаштыра когийан канаваэш, кукшы вэрешет Савик имньижым шагалтыш. Лач потика гыцят потика: «сэмьк» йармынкашкы ма толшы эдемжы циланок тишкы толыныт. Ма лимбим анжаш, ма ужмым ваштылаш, ма попомжым колышташ тишкы никы толыт да эчэят тывэ толыт, кыдыжы имньиштты халлак толыт, тиштты тама улы машанат. Савик ныма йырэлтыдэок понаат, шутыажымат лачокымшы статьялаок, сэрйозны шайыштэят, тидын шайажылан биньанбидэят акли. Попымжы годым, йыржы погыныш халык ваштылым анчэн, ваштыл колташ агыл, лач цылик йырэлтыш вэлэ гыньят, шукыжок нини тишэцын каранэштты, бшкэ пашаштым бштыаш кэнэштты. Манамыш—изишат ак йырэлты. Тывэш, канавашкы кузэн шагалыат, канава ланатаэш погынен шагалшы халык вэкыла кок йалжымат колтэн имньиэштыжы шынэят, пор лашашдон чийлэн шындымбй картузыжым кыдаш шуш. Картузыжы ганьок, лицажы ганьок, пор лашашдон чийлэн шындымбй уппым ужын, ик йалаш мычашыжы вькы колтыммы ужын, ваштылтежы ныйгыцэят цыташ ак ли. Халык угэн кэн ваштылэш. Шумбштым кычэн-кычэн ижы пьтирналтыт, онгырешнэят, «сэмькышкы» толмыштымат мондэнбт, «сэмьк» йымылан шындыш кандымы сарташат кышанэшбшток тодыт, ныктыргэн шынэын, лач сартаат бндэжы ат машаны, кого пьлыш сэргала вэлэ чучэш.. Савик бшкэжы ак ваштылат вэлэ вэт, папавла, теотвавлэ тидын паштэ тишкэвэ толыныт, шулэштыл-шулэштыл йал паштэкэт ашкэдынбт. Нини—лачокшымок пьлгомышкы Савик куза машанэн биньанэнт. Ик статбанжы, кыцэ вара йа ат биньань? Цила бштымбй пашажымок свашэнынй писаньышты сирым статбан бшты, тьды дон кылдэн мий, кынэштара.

Савикна, картузыжым кыдаш шушат, картузан кидшым кышкыла вьктэн, попа:

— Тывэ, манэш, пьл нэрим ужыда?.. Ти пьлнэр тишкы шомыкы, мьинь пьлгомышкы кузэн кэйэм... Йымы— атыам докы миэм... Сэк пьтаринок аракам нэлэктэм. Запасшы улы сай... Коктын йулдэлынэят, ма палымэм цышты шайышт пуэм... Изиш вырсалталэят ак ли. Кэлэш... Ку вара бшкэ эргым тэнгэлэ худан анжа? Бшкэжы тьштэкэн пат-кагыльвлэм да кравэцвлэм вэлэ качкэш сай... Аракадэжы ик кэчат ак эрты сай... Тынжы—шужэн колы. Орэн цыгажымат шовэн вэлэ ужат... Ма, лачокок агыла ма? Ма докына, эргывлажы докы, бдырвлэжы докы, йымы атыам кандымыкы, цурэйинэжы ыланэжы. Мьшкыр Митыри постол кулак докы тэрэш пырымыкыжы, бшкымжым шуку тиды шиктынэжы ыланэжы... Тэпэнэ олтымашкы моло вэрешты гынь, манман йымы атыанэ трува итырайыш руш гань лин шьцнэжы ыланэжы...

Бшмам кэрэн шьндэн ижы колышт шьндышты халык литымаш когон ваштылэш.

Тэгү аныят:

— Поп толэш, поп толэш,—манын сасла. Цилан Сэмьк сола вэкыла аччал шьндэвэ.

Лачокшымок поп толэш. Тэгүн трантасэш шьнэынэят, пырак вэлэ шалга, кыдалэш. Кыды шонгыраквлэжы, пайанраквлэжы цэркы гыц тишкы толмышты гишан поп гыц намысланэят тама, Савик гыц ордбшкырак шагалэвэ. Сэмьрыквлэжы вэлэ тьдын йыр сэдок аралалтыт, тьды вькы сэдок оролэн шьндэнбт. Поп тслэш моло гыньят, Савик ниш ладна ылэш. Шэкланбимашыжы моло нымат палы агыл. Поп кыдалым ик маньар анжыш-анжышат, кок кидшымат халык вькыла шалалэн колтыш,—манэш:

— Пьлнэр турэшэм шовэш ганьок, шукэш агыл, кузаш тьнгалам... Кэмэшкэм ик мырым мыралтэн кодам...

Тьнгэ вэлэ маньы, поп кыдал толыат; ниш шьдэшкэн шьнэын. Шык сьнэажым йылатэн шьндэнэят, халык вькы туран анжал колтыш. Вара Савик вькы ужкыжла анжэн шьндыш. Тьдыжы, тьдым вуйта акат уж, ха-

лык вѣкѣ анжалат, картузыжым сярал-сярал колтэн, мырым тошнаан мыраш тѣнгальѣ:

Сэргэ попэм, Сэргэ попэм,
Малын вара мѣгѣрэт?
Халык кылым кого цэркэт,
Кого цэркэр ам ыл вэт...

Мырыжым салтак мырым мырымы статбан, кужын шывшын мыра. Йонгата йукшы мѣндѣркѣ мѣгѣрѣлтѣш. Погынэн шагалшы халык ло вашт мѣгѣрѣлт эртэн кэн, цэвэр кушкын шагалшы ыржа азыман ныр мычкы, когилѣн карэмѣшкѣлѣ ваштарѣшлѣ йукум пуэн-пуэн, мѣгѣрѣлт-мѣгѣрѣлт кѣѣ, куку мыры дон йарлалтѣш. Халык йѣрѣ, ваштылѣш гѣнѣят, Савик ѣшкѣжѣ ваштылтѣш цѣйтѣ, ваштылаш агыл, сѣнзѣвѣдѣшѣм пѣл кидтонжы ѣштѣл-ѣштѣл колта, вуйта лачокшымок тидѣ попым ѣжѣлѣйѣ, тѣдѣн дон айырлымыжым шѣмжѣ вашт ойхыра. Поп нѣмам ѣштѣш, цѣйтѣрѣ вѣлѣ. Пиш когон шѣдѣшкѣн шѣнзѣн. Тамам попынѣжѣ дѣ ак кѣрдт. Савикшѣ сѣдок мыра:

Сэргэ попэм, Сэргэ попэм,
Малын вара мѣгѣрэт?
Халык кылым оксам опташ
Пуд пырыман кѣшѣнѣт ам ыл вэт...

Халык пушѣ ваштылѣш. Поп Савик докыла мѣѣ. Тѣдѣжѣ тидѣм акат уж вуйта, шѣлѣштѣш:

Сэргэ попэм, Сэргэ попэм,
Малын вара мѣгѣрэт?
Ругы погым мальонкаѣт,
Мальонкаѣт ам ыл вэт?..
Сэргэ попэм, Сэргэ попэм,
Малын вара мѣгѣрэт?
Алгалашѣт, мыскылашѣт
Мары халыкѣт кодѣш вѣт...

Канава лишкок мѣн шагалѣт, поп Савиклѣн мышкындым цѣйтѣртѣ:

— Анафѣма! Мам ѣштѣт?!—манѣш дѣ чуч попа, шѣдѣшкѣнѣт шѣнзѣн. Халык ваштылѣшѣт, тидѣ пушѣ вѣлѣ тыргыжлана.

Халык лошты йуквлѣ шакташ тѣнгѣлѣвѣѣ:

— Урѣднѣѣк толѣш! Урѣднѣѣк толѣш!—манѣт.

Савикѣн ладна ылмыжым лѣштѣрѣш йасы. Цѣрнѣш агыл, пушѣ вѣлѣ чѣнѣ мыраш тѣнгальѣѣ:

Сэргэ попэм, Сэргэ попэм,
Малын вара мѣгѣрэт?

Халыкым пѣц колтышы
Рѣлигиѣт ам ыл вѣт...

Тидѣжѣ гѣнѣ попым тѣргач кѣмѣшкѣжок шѣдѣштѣрѣш. Савик имнѣи вѣлнѣи шѣнзѣмѣи канавашкок кузаш цаца. Тѣдѣжѣ йаклака рѣхѣнѣнѣт, Сэргѣ попын кѣмжѣ йаклѣштѣш, нѣгыцѣѣт кузѣн ак кѣрдт. Кокѣнѣ тама йушток, валѣн вазы, шѣртнѣѣлт кѣш. Кузымыкыжы тидѣ Савикѣм тамамок ѣштѣнѣжѣ ылнѣжѣ.

Сэргэ попэм, Сэргэ попэм,
Малын вара мѣгѣрэт?
Халык мѣштѣи шѣнзѣш кѣпѣт,
Равы кѣпѣт ам ыл вѣт...

—манын мыралтышат, Савикнѣ мыктѣн кыдал толшы урѣднѣѣк вѣкѣи анжал шѣндѣшѣт, нѣма тыргыжланѣдѣок ѣчѣѣт мыра, халыкым ваштылта. Ёшкѣжѣ гѣнѣ, сѣнзѣжѣм сѣдок ѣштѣл-ѣштѣл колта, лачокымок мѣгѣрѣ машанѣт, камѣтлѣнѣ манын нѣма статбанат ат шаны.

Сэргэ попэм, Сэргэ попэм,
Малын вара, мѣгѣрѣт?
Кыравымѣдѣм пѣрѣгѣшѣи
Урѣднѣѣкѣток ам ыл вѣт...

Йажо кѣк имнѣѣк урѣднѣѣк, халык вѣкѣи ташкымылаок пырѣн-пырѣн, турарак канавашкы кузаш кырѣдѣлшѣи поп докы кѣдѣл мѣѣ. Шѣмжѣи вашт шѣдѣшкѣн шѣцшѣи, ородак-пѣлѣк постол Сэргѣ попшы тама лин машанаат тама, Нѣѣбѣймѣнѣяткин фамѣлѣн урѣднѣѣкѣт имнѣѣжѣ гѣц тѣргѣштѣ, тѣдѣм йал вѣкѣи шагалта:

— Батѣышка, ма вара линѣт?—манѣш, дѣ халык вѣкѣи, Савик вѣкѣи туран анжалѣш. Савикѣн камѣт ганѣ ылмыжым тусаралтѣн анжалѣшѣт, тиокат ваштыл колта ылы. Лач урѣднѣѣк ылмыжым шамышкы пиштѣшѣт вѣлѣ, начальныклан пѣшѣ ѣштѣмѣштѣи ваштылаш пѣшт каймым пѣлѣнѣт вѣлѣ, йѣрѣлтѣлмѣлѣ тѣрвѣтѣм тѣрвѣжѣм мѣнѣшок пѣзѣрѣл шѣндѣш, сѣрѣознѣѣи лин шѣнзѣи, поп вѣкѣи мѣнѣшок анжалѣш. Тѣдѣжѣ Савик вѣкѣи анжыкта:

— Тѣвѣ тидѣ халыкым мутѣа...
Православнѣѣи вѣрѣм страмайа...
Овѣтнѣштѣи йымым ыдѣлшашлыквлѣм тишкѣи алталѣн кандѣн... Йымым мыскылѣн шалга.

Имнѣѣжѣм Сѣмѣѣк сола пѣлѣм марылан кычыкталѣт, Нѣѣбѣймѣнѣяткинѣт кидѣштѣи шѣштѣи салажым цѣт-

кыдыракын кормэштә дә, Савик докы пѳйсѳн кыргыж куза.

— Тѳнѳ ма вара?!—манэш.

Тѳдѳжѳ ладнан кэлэсә:

— Нѳимат укә,—манэш.

— Молчатъ!—манѳн урәдник сѳгѳирәл колта дә Савикѳм әрдѳжѳ гѳц шѳштѳ салатон лывшал колта—Кү тѳлләнәт тәгә бѳштәш шүдән?!—манэш.

Урәднѳык лывшалмашәш когон каршта гѳнѳәт, йасы ылымыжым Савик изишәт вѳкѳ бѳш пәлдѳртѳ, сәдок ладнан попа:

— Йымы шүдән, йымы шүдән,—манэш.

— Маханѳ йымы?! Мам мыскыләт?!

— Кыцә вара йымы әтѳәәм мыскыләм... Лачокшымок попәм... Йымы әтѳәм докы хыналаш тѳвә кузәм...

— Богоотступник! — манѳн тидѳ вѳкѳ Сәргә поп анжыкта.

— Әчә попә-әт?! — Савик вѳкѳ урәдник сѳгѳирәл колта дә әчәәт Савикѳм лывшал колта—валы имнѳиәт гѳц!—манэш.

— Валаш агыл, цәцаш пѳлгомышкы кузәм... Свәцәннѳй писанѳышты сирѳбѳм колтәлда ма? „Придигә ко мнѳә всә труждайушийәсә и обрәмәнѳннѳйә и аз успокойу вы“ манѳн кәләсѳмѳ... Күлән ыләш йасы, күм попвлә алталат, кылат, күм урәднѳыквлә шѳштѳ салатон шит, зорайат, самой нинѳвләәдѳм йымы-әтѳәнә токыжы миәш шүдә... Шокшы мәләнәм качкаш үжәш.

— Валәт гѳнѳ, валы имнѳиәт гѳц! —манѳн Нѳәбәймәнѳяткин тидѳм әчә лывшал колта.

Савикѳн акробат ганѳ провор, пѳсѳ ылымыжым, тә бѳндә пәлән шонда. Кәрәк тѳнә гѳнѳәт, кѳзѳйтѳшѳ гѳнѳ лач нѳыгынам ужтымы масакымок тидѳ бѳштѳш. Имнѳижѳ вѳләцѳн трүк тѳргәштѳш, дә тѳргәштѳмѳләжѳ урәтнѳыкын капцакаан косир картузыжым роалта, тѳдѳжѳм комдык шѳкәл колта. Бѳшкәжѳ канава вѳләцѳн тѳрок урәднѳыкын имнѳижѳ вѳкѳ тѳргәштә дә кыдалаш тәрвәнә. Тагѳж ганѳ шолын шалгѳш халык тидѳллән бѳшкәок корнѳм пуа, ваштыләш, шѳлмѳллән, урәднѳыкым ородәш кодымыжылан сусу лин шѳнѳѳн.

Кычатат, пѳтѳрән шѳндәт манѳн лүдән, Савик шѳләш кыдалаш ак

талашы. Ик мазар вәрѳм имнѳижѳм лѳортыктышат шагалы, урәднѳык вѳкѳ дә тамам саслышы, крозышы Сәргә поп вѳкѳ анжа. Пор лашашдон чийәлән шѳндѳмѳи ош картузыжым кыдашат, йал вѳкѳ шагалшы урәднѳык докыла шуән колтыш:

— Чиок, ато прустуйән, коләт... — манэш. Бѳшкәжѳ Нѳәбәймәнѳяткинѳн косир картузыжым чиән шѳндѳш. Бѳндәжѳ гѳнѳ утлаок потѳкә лин шѳнѳѳн. Халык пиш когон ваштыләш. Шалгәнәт ак кәртәп вәк, пѳтѳрнәлтѳйт, онѳрәшнәт. Урәднѳыкшы кәләсәнәт мыштыдымы когон шѳдәшкән шѳнѳѳн.

— Кат имнѳиәм!—манэш.

— Тѳвәш, мѳнѳѳнѳм нәлѳмә,—манѳн Савик кәләсѳш, дә Сәмѳк солалшкыла лѳортыкташ тѳнгәлѳѳ, өртнѳр вѳлнәт кәсѳрнәлѳн мадылдал колта.

Арышылаок шѳдәшкән шѳцшѳ урәднѳык, халыкын кид гѳц кидѳш мыскылымыла Савикѳн худа картузыжым чымал колтаат, Савикѳн имнѳижѳ вѳкѳ кузән кәә. Нагәткаждон тѳдѳм лывшал-ывшал колта. Имнѳижѳ лывшымашәшәт тѳргә вәлә, лѳорташ моло акат шаны. Мазар шийәт, тѳнәр тѳргә, урәднѳыкым шѳдәштәрә. Савикѳм поктән шоаш манѳн бѳндә итәт шаны. Тѳдѳ Сәмѳк солалшкы шон. Утән кәмәшкѳжѳ вашталшы сәмѳрѳквләжѳ Савик паштәк кыргәжыт, шонѳраквләжѳ ашкәдѳйт, поп дон урәднѳыкым анчат, ваштылыт. Нинѳижѳ шѳдәшкән шѳнѳѳнѳитәт, прамой попәнәт ак кәртәп.

—Мам вара ваштылыда?! Кычәмәдә ти худа әдәмѳм... Ада уж гыцә, мам бѳштѳләш...—Нѳәбәймәнѳяткин сасла.

Попат вырса:

—Анафәма! Йымы гѳц лүтѳмѳвлә!.. Цәркѳшкѳ мишәш годым, йавылын пәшәм бѳштәдә!..—манэш.

Нинѳн попымашәш халык выртәш тырлән колтаат, әчәәт ваштылаш тѳнгәләш. Цѳтән ак кәрт. Тамажы әнѳәт ваштылыкта, тамажы әнѳәт йышкыра...

Попын «сәмѳкшѳ» нѳишакәнәт бѳш шагал. Вәс пачаш служаш пырыш гѳнѳәт, халык когонок бѳш пыры, лач шонѳраквлә вәлә сартам шѳндәш пѳрәлѳвѳи. Молжы сәдок Савикѳн кайшланымашыжым анчәвѳи, ваштыләвә-

вэй. Тйдыжы гйнь, токыжы шйлаам мол йш цацы. Урадныкын имньижым кышкыжнат, «сэмйк» йярмйнкй мычкы кыдалыштэш, махань-шон потыкй-влйам йштэн-йштэн, ймылан йнйй-мйшйм йарыдымашэш Савик лыктэш, попын шыкланымашыжым, халыкым алталымашыжым халыккан пйдыртй, урадныкым мысыкла, взйтка нйльмйжйм, труйыш халыккан ак кёл ылмыжым, пайанвлйан вёл йарал ылмыжым халыккан ыгылдара, уталгэн кэмешкй ваштылтэн-ваштылтэн шайыштэш. Урадныкшы вэс имньим мон гйньйат, тидйм поктэн шон йш кэрт. Мам вара: Савикйн шайажы вёлэц урадчыквлйан худа ылмыштым халык цаклышат тама, сэк шукынжок тидйлйан корным пуэн-пуэн мйй: урадныкшын корныжым гйнь, йори питйрэн мййт. Лач пайаныраквлйажй вёлэ, лапка торговойвлйа моло вёлэ, урадныккан йарынашты, Савикйм ййлаан кычкытынэшты:

— Кычэмйадй, кычэмйадй!..—маныт, еаслат. Нинйым иктйт, ак колыштэл.

Ваштылащ вёлэ лнййт. Урадныкын имньижым кышкыж шйнзэшйат, йярмйнкй ййр Савик иктй лу гйня кыдал сйрнйш. Вара, солажы марылаан, тишкй кышкыж толмы пордон чййлтйм имньижйм солашкыжы кычэн нйльн мййш шудйшйат (имньижй Савикйн агыл, солаштышыжы тылак вйтйн ылын), ураднык йльым тома сагашы садвичй кукшй пичй докы кыдал мишйат, имньижй вёлэц вадй-дэок, тйрйк пичй гач тйргэштйш. Тйшйцйн токыжы шйлэш. Урадныкын картузыжым тйды йльым хозан садвичй ййрйн вёлнйш лудйш панды вуйэш чиктэн кода...

Савикйн кайышланымашыжы такэм йш эртй. Поп дон урадныкым мыскылымашэш тидйм алшты ижй суйвй вйк. Лач йшкймйм ородешлыктын мыштышат вёлэ, нйма кындыман эдэмэш кайыктышат вёлэ, кызаматышты шйнзёмйаш гйц тидй ытлыш. Тйды агыл ылгйцй, йамеш ылаы...

(Пакйлажй лиэш)

Фэр. Сидук.

Социализмйш ванчэнй (М ы р ы)

Мйнмйн ушэм—
Колхоз ушэм,
Мй колхозэш кушкына.
Ой! кушкына,
Мй кушкына,
Мй пйшйэш кушкына.

Кого пйшй—
Сусу пйшй,
Мй пйшйшкй лйктйнй.
Ой! лйктйнй,
Мй лйктйнй,
Иктй ганьок лйктйнй.

Парты корны—
Мйнмйн корны,
Мйнмйн корны, пиш такыр.
Ой! пиш такыр,
Пишок такыр,
Кужы гйньйат, пиш такыр.

Мйнмйн гйгнй—
Комсомол гйг,
Комсомолыш пырэнй.

Ой! пырэнй,
Мй пырэнй,
Комсомолыш ушнэнй.

Йакшар арми—
Патыр арми,
Мй армишкй, мй кэнй.
Ой! мй кэнй,
Мйжй кэнй,
Йвйртэнк мй кэнй.

Колхоз ви дон—
Кольйктив дон,
Йой кулакым кычэнй.
Ой! кычэнй,
Мй кынэнй,
Кулак классым йамдэнй.

У сйнгёмйшйм—
Социализмйм,
Сойузэшнй йштэнй.
Ой! йштэнй,
Мй йштэнй,
Социализмйш ванчэнй.

Танквлә дон тирвлә.

СЭМИКОЛЭНОВ ГЭНЬЭРАЛ.

1918 ин кәнгыжым казаквлән Ново-чаркасск станицыдыш мижгәм йалан, кышкәдәлтшы йжгаан кого пандашан әдәм кыдал толы.

Ик пөртөш пырәд кәшәт, кым цыш кәрык тәштәй бәләш.

Мәнгәш дәктәйн шагалы, — йалыштыжы косир кәм, йалашыжы йакшар лампасан, вәлнәжы у мундыр, пулыштыжы гәнәрал погонвлә кәчәт. Кәйдәләшбәжы шим саблым сәкәлтәм — цонгырә вәлә шакта. Экипажыш пырән шынәй, извошыклан кәйш шудыш. — Атаман докы дворәцдыш шывштән кә, — маньы.

Атаман кабинәтәштәжы шынәй, картым анча. Хынам ужын колтышат, диван вәләц кәнәйл шагалы, сәгәйрәл колтыш:

— Сәмиколәнов гәнәрал? Кышәц вара? — йадын колтыш.

Гәнәрал Сәмиколәнов большәвиквлә дорцын шыламыжым шайышт пуш.

— Красныйвлә тиунәшок бндә пәтән шот, — гәнәрал манәш. — Нәйнәйнәй машат укә. Заводвлә ак ровотайәш, нәйәздвлә ак каштәп. Ик кәйрвәнгә сыкырлан кок кәйрвәнгә пумага оксам түләт, тәбә магань нәйнәйнәй оксашты.

— Армиштәй магань вара? — атаман йадәш.

— Армиштәй нәйнәйнәй магань вара! Килт каштышвлә, салтаквлә агыләп! Царә йала каштыт — кәмбәштәй укә, снәрәдвләштәй укә, командирвләштәй укә, нәймаштат укә, — манын гәнәрал попа.

КЫЧӘГӘР.

Гәнәрал лачокшымок попән. Большәвиквлән командирвлә укә ылыныт.

Ты кәчәйнок большәвиквлә Муром алагыц у полкым вырсышкы колтәвәй. Совәт исполком вуйлалтышы бәшкә докыжы Дорофәйәв тәнгым үжын кандыш, тәйдәлән кәләсән пуш:

— Тәйнәйм полкы командирәш шагалтәнәйт, — манәш.

— Кышәц вара мәйнә полкыдон командуйән кәрдәм? Мәйнә ти пәшәм ам пәлбәш! — Дорофәйәвшы манәш.

Совәт вуйлалтышыжы тәйдәлән:

— Мәймән учоный командирвлә укә, тәйнәжы бәнәйн әдәм ылат, — манәш.

— Мәйнәжы вәт кәчәгәр вәлә ыламыш...

— Мәйнә сләсәбир ылаам гәйнәйт, тәвә алам ала хәлә вктәрән шалгәм — совәт вуйлалтышы анәш кәләсәй.

— Тәнгә гәйнә, йара, — Дорофәйәв Иван маньы, калпакшым чидәт, фронтыш кыдалы.

КРАСНЫЙВЛӘ ТИ ЛОЭШОК

ПӘТӘН ШОТ.

Булочкин хуыр лишнәй вырсыш шалга. Ошывла красныйвләдон шәдәлбәйт.

Ошывлә ик форман выргәмбим чидән шәндәнбәйт, красныйвләжы — кыдыжы кәм йала, кыдыжы йыдал йала, кыдыжы цәрә йзла, обмоткым вәлә пәйтәйрәл шәндәнбәйт.

Ошывлә лүән мыштат. Нәйнәйнәй пушкәвләштәй тәрөк чучыт, красныйвлә әчә хударакын лүлбәйт. Иван Дорофәйәвын полкышты шуку әдәмбим пуштын пиштәнбәйт.

Вырсы цәрнәймбәкбә Сәмиколәнов гәнәрал пәләнбәш чучшы красноармәйцбим йадыштәш:

— Тәймдән полкыштыда кү командовайа? — йадәш.

— Иван Дорофәйәв.

— Тидәй кү ыләш? Офицәр ыләш?

— Укә, тидәй кәчәгәр ыләш.

Гәнәрал бәшкә вуйжым кычал шәндәш. Кәчәгәрдон кәйрәдәл шалгымыжыгыц намысланән колтыш. Тишкәвә йактә тәйдәй гәнәралвлә вәлтәрәш вәлә шәдәлбәйн ылын.

— Войскада мазары коды вара? — гәнәрал йадәш.

— Шотлыдәлам, мәймән халык шуку улы, — красноармәйәц кәләсән пуа.

— Цилә кәчәгәрвлә ылыт? — гәнәрал әчә йадәш.

— Мәлын кәчәгәр? Кәм ыргызывләйт ылыт, мәтал шәйрәтш мастар-

КЫЧАГАР ИМНИ ВЪЛКЫ ШЫНЪЫН.

Генъэрал лачокымок кэлэсйш.

Йырым—йырваш имнивляэм поста-
раш тынъальэвй.

Патыр бойэц Будьонныйым конный
армин командирэш шагалтэвй.

Дорофэйэв кычэгярэт имни вълкы
кышкыж шынъы.

Имнижы шимб, аржашты йакшар
льэндэвлэ кэчят, имни пачшы
рокышкок шоэш.

Дорофэйэв Иван кукшырак вэрйш-
кы кыдал кузыш. Сэмикольэнов
генъэралат ош имним кышкыж шын-
зын, бинокыльдэн Дорофэйэвйм
анча.

„Анчалок, кыцэ косирэйэн лэктын!
Ортнъэрэтгыцят выртышток шыралт
лэктят йок,“—манын генъэрал ша-
налта.

Ик тълэышты анчэт—ош имни
кыцэ кэрдтмын шылэн кыдалэш. Ти-
ды—Сэмикольэнов генъэрал кычэгяр-
гыц лудын кыдалэш.

— Нымат укэ!—манын Сэмикольэ-
нов генъэрал саслэн кыдалэш.

— Мэ мбндъркок ана кэ! Красный-
влэ шукэшат агыл пбйтэн шот; пыро-
ходвлэдон мэ докына танкывляэм
кандат!—манэш.

ТАНКВЛЭ ДОН ТИРВЛЭ.

Генъэрал самынъ бш попы.

Англыгыц проходвлээш танкывляэм
шывштэн кандэвй. Сэмикольэнов
генъэралланат кым танкы вэрэштй.
Ик танкы докы генъэрал миэн шага-
льат, тбдбн кбртныи кпшбйм лапа-
жыдон йаратымла сэвлэш дэ офицер-
влэлэн шайыштэш:

— Пиш йажо чэрэпахы! Тиды кы-
рыкышкат куза, окопышкат пырэн
шоэш. Пушэгывляэмат олымлаок
пбчкэдэн кэрдэш. Шыргы вашт кол-
тымыкы, пэл цашышток просэк цэ-
рам шудын кода. Андылныжы пуш-
кавлэ, шайылныжы пульэмбтвлэ. Ти-
дын каваштыжы маганьы,—пулькадо-
нат чучэн ат кэрдт, снэрдэвлэят мб-
нгэш вэлэ тбргэштэн вазыт—манын
попа.

Генъэрал бшкэ докыжы офицерым
сыгырэйлэят, пумага листым пуш. Пу-
магаэш тэнэ пэчэтайэн шындымбй
ылын:

Красноармэйцывлэ, мэ докы-
на ванчыда! Мэ игогодым ваш-
тарэштэ танкывляэм колтэнэ!

— Поручик, красныйвлэ докы кок
самольотым колтыда. Мбнбн пумага-
влээм нбнб красноармэйцывлэлэн
кышкэн кодышты,—манэш.

Вэс кэчын ирокок цэпвлэдон цу-
нгыргэ мырыктэн кым танкы большэ-
виквлэн окоп докыла лэктын кэвй.

Сэмикольэнов генъэрал кырык вб-
лэн шагалын, бинокыльжыдон анча,

— Красныйвлэ бндэ йамытск!
Танкывлэ ваштарэш шалгэн шокташ
ак ли!—манэш.

Ышмажымат пбзырэл бш шокты,
ик танкы тбрынь йбрылт вазат.
Кбргыжыгыц эдэмвлэ кыргыж лэктэ-
вбй.

— Ма ли вара?—Сэмикольэнов
генъэрал йадэш.

— Большэвиквлэн снэрд вэрэш-
тын, генъэраллан офицер кэлэсйш.

— Танкыжы вэт снэрд гыц ак
луд?—манын Сэмикольэнов генъэрал
цудэйал вэлэ колтыш.

Тбнэмок эчэ вэс танкат варэшыжы
шагалы—анзыкы ак кэ.

— Магань пашэ—манын Сэмико-
льэнов генъэрал йадэш.

Танкы докы мыктэшкы кыдал ми-
шат, мбнгэш сэрнэл толы:

— Ваше превосходительство, лэ-
врашкы пырэн шынзын,—кэлэсэн
пуш.

— Йара йок,—манэш генъэрал.—
Бндэ лэврэжят пбйтйшашлык. Тэл
толэш. Тбнэам мэ анчыктэнэ,—манэш.

Тэл толын шо. Ошывлэ со шайы-
кыла дэ шайыкыла цакнат. Танкывлэ
палшэн бш кэрдтэп.

Красный пульэмбтчиквлэ куштыл-
гы тирэш тройка имним вэлэ кыц-
кэлэн шбндят, кэвлэлэок кыдалыш-
тыт. Тэгэнэ тройка вырток кыдал
миэ, ошывляэм лул кода, эчэ пакыла
мырыкта.

Поктэн шоок!

Йанвар тблэын 1920 ин Красный
кавалъери казаквлэн Новочеркасск
станыицбшкы пырыш.

Полкы полкы паштэк йогымлаок
кэа. Ик полкы шайылыны кыртныи
чэрэпахывлэ цунгыргэн толыт. Ти
танкывляэм Новочеркасск лишии

ошывлаагыц красныйлаа шывшын нә-
львөвй. Танкывлаа паштәк пульәмөтан
тирвлә толыт. Тир вйлан анга лаштык-
вләаш шадра буквавләдон сирән
нйндымбй:

Тоқына танкывлааеш толында,
Тоқыда тирвләаш толына.

МА ВЭРЦ КЫРЭДӘЛЫНЫТ.

Ти полкы Дорофэйев Иванны пол-
кыжы ылын.

Сәмикольэнов гәнвэрал вәскидйш-
кы шылбн кән. Красный арми гишән
тйдй кныгәм сирәлтән. Ти кныгәш-
тйжбй тәвә ма кәләсймбй:

„Кыцә мәнмәм шин шәләтөвбй.
Мәнмән мыштышы командьирвлә
ыльвөвбй, мә тәмбн, пуры выргәмдон
каштынна, сойузньыквлә мәләннә ко-
тон палшәвбй, танкывлааат мәнмән
ыльвөвбй. Красныйвлән нымаштат укә
ылы. Ма вэрц кырэдәлмылаа ылын,
красныйвлә йажон пәләнбйт, сэдбндон
мәнмәм сйнгөвбй. Тиштй лачокшымок
кәләсйш кәләш: ровочый дон хрәсән-
влә мә сагана агыләп, нйнбн сага
ылыт!..“

Гәнвэрал самынь бйц попы.

Ти рассказым (шайыштмым) мбнь
сирәш пйтәрйшымәт, трүк рүжгбйм
йукуым колын колтышым.

Окнә анзык кыргыз мишбймәт,
ўлайкылаа анчалым.

Ольицәдон войска эртән кәй. Пә-
хоты эртә. Конньицй эртә. Танкывлаа
эртәт.

Мбнь күшкылаа анчалым. Кушнбй
аэропланвлә чонгәштйлыт.

„Тидй ма вара?“—манын мбнь
шаналтышым. Тйрүк йштән колты-
шым: тагачы 23-шы февраль—Крас-
ный Армин кәчбйжбй!

„Тиштй Дорофэйев укә вәл?“—ма-
нын шаналтышымәт, окнәм пачын
шушым.

—Дорофэйев!—манын сйгбйрәл
колтышым.—Иван Дорофэйев!—ма-
нын сйгбйрәльбйм.

Пәхотынцйвлә сәрнәл анчалөвбй.
Мыктәшкылаа сәрнәл анчөвбй. Бро-
ньәвик вйлнбш шофәр сәрнәл анча-
лы. Тәвәш, анчок, Дорофэйев Иван-
влә мазарын ылыт!

Музык шакта.

Ольицә мыккы йажо выргәмән,
цаткыды кәм йалан, йажон тымдән
шоктымы арми кәй. Тидй—литәй-
шкывлән, әпшәтвлән, кбчәгәрвлән,
груз намашывлән, пәчатнбыквлән,
кәмыргызывлән, труйыш хрәсәнвлән
армижбй кәй.

Тидй Дорофэйев Иванвлән арми—
Красный арми кәй.

256-шы разйээд

Кок эпизодан драматычэски эт'уд.

М А Д Ш Ы В Л А :

1. ПОТАПОВ—к'мандьир.
2. СЭРОГИН
3. ЛИ ФО
4. ШИГАЙЭВА
5. ЙАБЛОЧКОВ—к'ртньи корны разйээд'ин н'ч'альн'йк.
6. МАХНОВЭЦ.
7. БРОНЬЭПОЙЭЗД'ИН КЫМАНД'ИР.
8. КРАСНОАРМЭЙБ'ЦВЛ'А (ак лиэп г'ньн'ят йара).
Махнон бандым п'б'т'ар'ым'и ж'еп.
В'арж'и—к'ртньи корны разйээд.

1-ШЫ ЭПИЗОД.

К'рэм пачмы агыл. Тыр. П'б'цк'эм'ышт'и л'ум'и йуквл'а т'б'р'ук шакташ т'ыг'ал'б'ит—икт'йт, коктыт, кымыт. Ик'ан'а икт'ишт'им пок'тат машан'эт. Остатка кок йукшы ик'ан'ашт'и ган'юк шактат. Вара кыргызмы йал йуквл'а, ын'гы-лыдымы йуквл'а шактат. К'б'р'эд'ал'йт, поктылыт. Вара эчэ тыр...

...К'рэм оль'эн пачылт'эш. К'б'ртньи корны разйээд'ишт'иш изи станци к'орг'и. Уты нымат укэ. Б'стол, шкап, ст'ян'ашт'и т'в'эль'эфон к'эч'а. К'б'д'эж покшалны п'б'цк'ат'ан йылышы к'б'р'асин лампы к'эч'а... Ок'нья т'ун'и ш'б'иж'им'ш'и п'б'цк'ат'а йид.

Ок'нья дон шкап лошты, ст'ян'а сага к'б'ртньи корны разйээд'ин Йаблочков н'ч'альн'йк шалга. Ст'ян'а т'эрв'эн пиж'енок ш'б'ин'ц'и'н машан'эт, пиш котон л'уд'и'н, к'апш'ат цила д'б'ит'б'р'а в'ак.

Т'б'р'ук т'юн' в'элэ шакта, ок'нья пыдырг'эн к'э; ок'нья вашт п'орт к'орг'ишк'и Махнов'эц т'б'рг'ешт'а, й'б'р'в'аш анчал колта, Йаблочковым ак цаклы, шкап шайыкы й'б'им'аш цаца д'а пашт'экш'ок ок'нья вашт в'эс эд'эм—Шигай'эва т'б'рг'ешт'а. Вуйыштыжы буд'юновкы (ш'альом), „п'б'ил'иш'вл'аж'и“ валтымы кид'ишт'и'ж'и наган. Наганжым шкап докы т'ор'ок в'икт'а.

МАХНОВЭЦ. Ит л'у!.. Ит л'у ма-ням, колат!?. Эдайалтамыш, т'ыл'ан'эт, й'ж'к'ш'укл'ан ма эчэ к'эл'эш?

ШИГАЙЭВА. Ну, ну, л'ак! Кок кид'эд'б'им л'улт'ал!

(Кок кид'ш'им'ят л'улт'эн шкап шайыц махнов'эц л'акт'эш. В'б'л'н'б'ж'и ш'б'ишт'и п'б'р'аж'адон п'б'р'ашт'им'и хр'ес'ань ыжга. Покаштыжы пулш гач чим'и сап-лым пуста ладак к'эч'а. Вуйыштыжы шарык каваштын упш, й'алыштыжы обмоткы д'а арм'эйски пашмак. П'эл

й'алышты обмоткыжы ш'улт'эн д'а с'эд'б'ир'а мыч ш'б'ид'ир'н'а. Шкап шайыц оль'эн, л'уд'и'н лакт'эш—т'эв'э-т'эв'э л'ап-к'ашк'и'ж'и пулы попаза).

ШИГАЙЭВА. (В'б'л'к'б'ж'и анча). Ну и тырт'н'а ылат! Й'ал'эт к'ыль'эч'а г'и-н'ят кыц'э эчэ кыргызат. (Буд'юновкыжым кыдаш'эш д'а упш'и ш'ал'ан'эк к'э). Т'ын' дон'эт моч г'ыц к'эн'ам.

МАХНОВЭЦ. (Кид'ш'им валтыд'эок Шигай'эва в'б'л'к'б'и ц'уд'эй'эн анча, вара ш'б'д'и'н—намысын с'эд'б'ир'ашк'и л'юк

шыва́л шыви́ндә). Тыфу! Ыдыра́маш!
ШИГАЙЭВА. Пишок овидна́ гыцэ?
(Наганжым ви́ктенок окнвашкыла ту-
пыны ца́кна́ да сбгы́ра). Потапов та́н
икты́ улы!

МАХНОВЭЦ. (Шүтлыви́ш йалжым
анчыкы ви́ктә). Ти бшты́ргыла́ш
агыл ы́лгэцы́, Ылышви́жок киды́шкэт
нынгынама́т ам вара́шт ылы...
ШИГАЙЭВА. Йара йок! Вара ма-
гы́рәт.

ЙАБЛОЧКОВ. (Кызы́т йактэ ца́к-
лыдымы). Та ма вара... Сынгы́штәйт
гыцэ?

ШИГАЙЭВА. (Цыты́рәләшәт вьл-
кыжи́ наганжым ви́ктә). Тыны́и кү
ылат?

ЙАБЛОЧКОВ. Ынде шыви́шви́ кы-
рәдәлмашы́м ужам... Ыны́әнәт...

(Тыру́к амаса пачылат кәә. Потапов
дә паштәкшы́ Сэро́гин дон Ли Фо
пырат).

ПОТАПОВ. Шига́йэва, йажон кы-
чәт?

ЛИ ФО. (Китәйэц. Попымы́жы
годы́м пүвләшты́и цы́лт кайы́т. Рушла
попаш ца́ца). Мальуска ольде́на клас-
ни зна́мя давал на́да...

ШИГАЙЭВА. Тәла́ндә бш ты́кны́?

ПОТАПОВ. (Ли Фо вьлкы́и анчык-
та). Ли Фолан—киды́шкы́...

СЭРО́ГИН. Э-э, тиды́и ны́мат укә!
Ик эдәмы́м йамды́дәок ны́лыты́н
станци́м на́лыны́и мана́ш лиәш. (Махно-
вэцла́н). Эх, тыны́и—махна, махна и
ылат, эчә Красны́и арми́ дон вырсе-
дәл шалгы́нәт. Тыла́нәт кышты́ вара
—шоләт вьцкы́ж!

МАХНОВЭЦ. (Шыды́ракы́н). Йы́л-
мәды́м пьзы́ра́л...

СЭРО́ГИН. (Лоэштә́рә). Пәлә́нә,
пәлә́нә. Та́нгәтвля́ йал кагакы́н кыргы́ж-
мыштым ужи́ц вара? Укә? То-ты вот!
Икtä пәл шүды́и на́рыкы́н, сволы́чвля́,
ылы́да ылы́и вәт...

ПОТАПОВ. (Йаблочковы́м ужын
колга). Тиды́и кү эчә?

ЙАБЛОЧКОВ. Ит йәтлыви́,—станци́
на́чәлыны́и, Йаблочков Ари́старх
Петрови́ч. Ләмы́шкы́и цы́вля́ок...
Ыны́әнәт...

ПОТАПОВ. (Лоэштә́рә). Тиштә́кән
махновцы́влә шу́кәрдшән хозаланат?

ЙАБЛОЧКОВ. Сотәмыви́и вәкы́ла
шы́налтәвви́. Тиштә́кән тамахань эшә-
ловым а́рыны́шты́и ылы́н вәкәт...

ПОТАПОВ. Тәвәш кы́цә!

ЙАБЛОЧКОВ. Пәлә́м а́ль укә—
мы́ны гы́цәм цы́ла́ йады́н на́лнәшты́и
ылы́и... (Кок пушы́жым лүлтә́л).
Кышәц вара мы́ны пәлә́м? Мы́нымы́
роэн шуаш кро́зәвви́, шайага́рәмы́ш-
кәм наганым шыви́ндәвви́. Тыны́и, кы́рт-
ны́и корны́штыш ровотны́к пәлы́шаш-
лык ылат, маны́т. Кәлә́сы, укә гы́ны...

СЭРО́ГИН. Махань гадвля́ ылы́т!..

ЙАБЛОЧКОВ. Тырхашат ал ли.
Силаэмә́т ы́нде пьты́ш. Шыви́шви́
гы́на́к тәжәны́ масакы́м ужам. Сынзә
кышкы́и анча, ты́шкы́и кәна́м ы́лвәжи́и
дә станци́м та́гүн кидәш коды́мыла.

ПОТАПОВ. Тыны́и ладна́н, та́н, ит
лүд! Станци́яды́м ы́нде ма́ киды́шкы́и-
на́ на́лына́.

ЙАБЛОЧКОВ. (Кидшы́и шалалта).
Мам бшты́нәдә, ты́ды́м бшты́дә.
Ы́нде мы́ны моч гы́ц кәна́м. (Тьэ́ль-
фонышкы́и кидшы́и ви́ктә). Тәвә про-
водавләм пьчкә́дән коде́ны́т. Шама-
кы́м кү вара ы́нде намаләш?

СЭРО́ГИН. Тыны́и ит ты́ргыжа́ла-
ны. Вырсы ды́к вырсы и ы́ләш. Ци-
ла́ формы́дон вырсы.

ПОТАПОВ. Йара йок. (Махновэц
докы́ла сәрнал шагаләш). Ну, косир
махна, тыны́и мам манат? (Махновэц
ик йу́кымат ак лы́к). Ну? Та́ махань
эшалоны́м вычәндә?

МАХНОВЭЦ. (Ләпкә кы́птыртән)
Броньепойэ́ды́м...

ПОТАПОВ. Тә́нә. Пәлә́н на́лында́,
чортвля́. А́ль карәмы́шкы́и вуйсты́к
колты́нәдә ылы́н?

ЙАБЛОЧКОВ. Икtä вә́рә корным
локты́лтәлы́и вә́л? Ны́ны́и мы́ныи пә-
лә́м...

СЭРО́ГИН. Тиды́ижи́и лачокок вә-
кәт...

ШИГАЙЭВА. Цә́паш вот йады́на...
Ну, кугуза,—корным локты́лында́,
а́ль укә?

ЙАБЛОЧКОВ. Кәлә́сы машанә́т?
Вы́чок!

ПОТАПОВ. Кәлә́сы! (Лүды́ктән).
Ак кәлә́сы гы́ны...

ШИГАЙЭВА. (Махновэцла́н) Ну!
(Махновэц ик йу́кымат ак лы́к)

ПОТАПОВ. (Лишкы́ижи́и ашкә́д

миа). Ну-у! Йукэтат укэ? (Тытыш *).
А ну, Ли Фо!..

ЛИ ФО. Слюсса, Командир... (Винтовкыжым кидышкыжы нэлэш да махновэцым пулшышкы шыралэш. Пувлэйжым цылат анчыкта). Пошла, твоя стрелила нада. (Амаса докыла шыккэ).

МАХНОВЭЦ. Шумпэлкэвлэ, малан вара? Мэньбэй йымы анцылыны ганьок...

СЭРӨГИН. (Сусун). Йыламэт пачылаты ма?

МАХНОВЭЦ. Мэньбэй кэлэсэм, кэлэсэм. Лачокок корным пыдыртэннэ. Рэльсвлэм кэдэрэн нэлэбннэ, шпалелэм...

ПОТАПОВ. Махань вэрэштэй?

МАХНОВЭЦ. Мэнь пэлэм гыцэ?

ПОТАПОВ. Эчэ аймылатат? (Кобуражым **) кидышкыжы кыча). Мэ, шумпэлкэ, ана мад вэт.

МАХНОВЭЦ. Иктэ кым уштыш тишэц лиэш.

ПОТАПОВ. Төрбэрэк! Махань вэрэштэй?

МАХНОВЭЦ. Каклыакам сэрнэлмэй доны...

ЙАБЛОЧКОВ. Пэлэм, пэлэм— нэлэбимшы уштышап вэрэштэй. Төрбэрэвэшкыкыла пойээдым шөрбін колташ лачокок тышты йажо вэр.

ПОТАПОВ. Тэнгэ. А ну, Ли Фо, тидым вэс кыдэжышкы нэнгэй!

МАХНОВЭЦ. Мэньжы...

ПОТАПОВ. Шылыбн бичэй кыргыж. Кок окняэт донат йажон, пёсбн анчы!

ЛИ ФО. Слюсса. (Махновэцым нэнгэй).

ШИГАЙЭВА. Бнде мам вара бштымэйлэ, кымандьир?

СЭРӨГИН. Йэлаэт кыцэ лиэш вэт! Развэткышкы вэлэ лэктыннэ ылы, анчэт гыньбэй лач вырсок тэрвэньбш. Чонгэштэн толмашты манмылаок станцим нэлнэ. Бнде броньэпойээднэ вэлэ...

ПОТАПОВ. Кыцэ гыньбат да станцим кычэн шокташок кэлэш. Станцим кычэн шоктэн кэрдбнэ гыньбэй, корныштыш цилэ учэсткэгэ мэньман кидышты лиэш. Корным пыдыртымы гишан броньэпойээдлан ик минутым эртэрбидеок увэрбим пумыла.

*) Тытыш—пауза.

**) Кобура—револьвер ладак.

СЭРӨГИН. Тиды пиш трудна. Бандытвлээт ир вэкок мэ вёкыня пыраш тынгэлэйт вэкат.

ПОТАПОВ. Ак пырэп, лүдбт. Развэдкы вэлэ ылымынажым нёнбэй ак пэлэп вэт. Цэлый эскадронлаок патырнажым анчыктышнаш. Ирок йактэ тыр лиэш. (Тытыш). Сэрөгин!

СЭРӨГИН. Колыштам, кымандьир тэн!

ПОТАПОВ. Кызбйтот тыньбэй полковой штабышкы кэйэт да 256 уштыштыш разйээдым кидышкыкына нэлэмбэй кэлэсэт. Ирок йактэ кэрэк ма да тиштэй шалгэнэ. Анцылынына шүдбэй сапьян нэрёк банды ылэш. Палшык кэлэш. Нымахань сирёмашым ам сирё—корнышты лыктын нэлэйт лиэш. Изэ корнывлэ дон кэйэт. Шосэшкы ит пыры—кидышкышты вэрэштэт.

СЭРӨГИН. Колыштам, кымандьир тэн! (Төрүк сэрнэл колта да лэктын кэй).

ШИГАЙЭВА. Анчок, цэп гыц сёсбэрнбш машанэт, приказшымат вэс пачаш бш кэлэсбэй. Иктамам пуртыён бичэй шу, Потапов тэн!

ПОТАПОВ. Агэш сай, бнбан ылэшбш. (Цашбйжым анчалэш). Йыдпэл эртёмбкы кок цаш да пэлбн броньэпойээд лэкшашлык. Кызбйт 11 цаш да 5 минут. Увэртэрэн поспэйэнэ вэл?

ШИГАЙЭВА. Кэрэк кыцэ да поспэйаш кэлэш. Мблэнэм шүдэт?

ПОТАПОВ. Тылэнэт? (Тытыш): Кэрдэт вара?.. Тынгэ гыньбэй колышт, пыдыртымы вэр йактэ полотна мычкы кэйэт. Корныжы пыдыртымок гыньбэй, рэльсвлэм моло кэдэрэнбйт гыньбэй, пичал йук дон, аль иктэ ма вэсбэй дон броньэпойээдым кыцэ мыштэт цэрэт...

ЙАБЛОЧКОВ. Понар дон кэлнэжы...

ШИГАЙЭВА. Понарэтшы улы?

ЙАБЛОЧКОВ. Улы, лишашлык. (Бстол лывэц понарым лыктын пуа). Тэвэш.

ПОТАПОВ. Иажон ынгылышыц?

ШИГАЙЭВА. Корны пыдыртымы йактэ полотна мычкы кэйэм. Лачокок пыдыртымы гыньбэй пойээдым цэрэм.

ПОТАПОВ. Вара мам бѣштӑш бѣшкӑ ужат.

ШИГАЙӒВА. Колыштам. Вара мам бѣштӑш бѣшкӑ ужам. (Лӑктӑн кӑӑ).

ЙАБЛОЧКОВ. (Паштӑкшӑ аича. Вара Потапов докыла сӑрнӑл шагалӑш). Тӑмдӑн цилӑнок тӑхӑнвлӑ ылыт?

ПОТАПОВ. Ма вара?

ЙАБЛОЧКОВ. Сӑнгӑн ак кӑрд.

ПОТАПОВ. Ку?

ЙАБЛОЧКОВ. Махно батӑка.

ПОТАПОВ. Ак кӑрд йӑ. Дӑвӑнбикнӑм, Врангӑльбӑм мӑ сӑнгӑнӑ. (Сӑдӑн шайылыны пичӑл йук шокта). Эчӑ тӑхӑнвлӑ?

(Ли Фо кыргыж пыра).

ПОТАПОВ. Ма вара ли?

ЛИ ФО. Бандита убегай. Сволочь!

ПОТАПОВ. Эх, чучыл! Сӑнзӑ гӑцӑт ит колты маньым вӑт. Приказы-мат помынӑн ат кӑрд!

К а р ӑ м.

II-шы ЭПИЗОД.

Тӑштӑкӑнок. Сотӑмӑлтӑш. Ик окнӑ донь Потапов, вӑс окнӑ донь Ли Фо винтовкы дон шалгат. Сӑдӑн рӑштӑ Йаблочков шӑнцӑ. Тыр.

ПОТАПОВ. (Изиш лимбӑкӑ). Эчӑ ик гӑнӑк толыт гӑнӑбӑ—мӑ йамынна.

ЙАБЛОЧКОВ. (Мӑгӑрымлӑ). Тилӑц гач бӑндӑ цӑбтӑн ам кӑрд. Ам кӑрд. Тишкӑ пыдыртӑн пырат гӑнӑбӑ—цилӑнӑм роӑн пиштӑт. (Кӑнӑыл шагалӑш да амасашкыла кыргыжӑш).

ПОТАПОВ. (Костанын). Кышкы! Шш... Ороды!

ЙАБЛОЧКОВ. Мӑнӑбӑ кӑйӑм. Колтӑмӑдӑ йӑ—мӑнӑбӑ соикток кӑйӑм.

ПОТАПОВ. Ньигышкат кӑн ат кӑрдт. Мӑнмӑм ӑрӑн нӑлӑнӑт.

ЙАБЛОЧКОВ. Тӑнгӑ гӑнӑ колымыла гыцӑ? Колымыла? (Потапов тӑрвӑн пижӑш). Колымыла? Мӑнӑбӑ бӑнӑм колы.

ПОТАПОВ. (Тӑрвӑнжӑ гыц каранда). Колты!

ЛИ ФО. Моя виновата, ЛИ ФО виновата, ячем сволочь бандита пускала...

ПОТАПОВ. Вуйым роал шумыкы ӑп вӑрц ак мӑгӑрӑп. (Окнӑшкы анчалӑш, пичӑл йук шакта, пулька

тӑкнӑмӑшӑш окнӑ тьон пыдыргӑн кӑӑ). Чортвлӑ, йажон чучыт эчӑ. Ну, йара, мӑӑт анчыктӑнӑ... (Винтовкыжым виктӑ дӑ луӑн колта). Аха, показышым!

ЛИ ФО. (Тӑжы луӑ). Моя тоже попади.

ПОТАПОВ. Анчы, такӑш ит луӑ.

ЛИ ФО. Ай, плехо—патронов мало.

ПОТАПОВ. Иктӑжым бӑшкӑлӑнӑт коды. Палшымашым вычаш укӑ вӑкӑт. (Цӑшбӑжым анчалӑш). Куд цӑш. Сӑрӑгин йыдым луатик цӑшӑн кӑш. Штаб йактӑ кӑндӑкш уштыш. Шӑм цӑш ӑртӑн. Ти жӑпӑштӑ мӑнгӑш-аньӑштӑ сӑрнӑн толаш лиӑш дӑ палшыкымат кӑндымыла. Иктӑ мам пугыӑн шуӑн вӑкӑт...

ЛИ ФО. Сӑрӑгин пропади. Мы пропади. Все пропади. Малуська тоже пропади.

ПОТАПОВ. Лӑктӑш ньигыцӑӑт ак ли. Стӑнӑ кӑргыштӑ эчӑ шалгӑнӑ. Тунӑ, йӑрӑ вӑрыштӑжӑ гӑнӑбӑ морӑнвлӑ ганьымок ӑрӑн нӑлӑт. Анчы, эчӑ толыт. Тӑнгӑ ти кужыжым, Ли Фо, пиштӑй...

ЛИ ФО. (Луӑ). Готова.

ПОТАПОВ. Манӑр патронӑт кодын манат?

ЛИ ФО. Пять.

ПОТАПОВ. Мӑнӑбӑнӑт ик обӑймы улы. Шӑшкӑ дон кӑрӑдӑлӑш тӑнгӑлыт гӑнӑбӑ, иктӑмӑт луӑн ана поспӑйӑ. Эх, ӑвӑт пӑлӑш, колашат жӑп шӑвӑш. (Йаблочковлан). Пӑлӑт ма?..

ЙАБЛОЧКОВ. Ма?

ПОТАПОВ. Тӑлӑнӑт пӑрӑгӑлтӑш йӑнӑм монам.

ЙАБЛОЧКОВ. Маханьым?

ПОТАПОВ. Кидӑдӑм кадай, йалштӑн пиштӑм.

ЙАБЛОЧКОВ. Тидӑжӑ эчӑ малам?

ПОТАПОВ. Бандытвлӑ пырыммыкышты пидӑн пиштӑмӑм ужытат ак тӑкӑлӑп. Мӑнмӑн агылӑш шотлат.

ЙАБЛОЧКОВ. Лачокоок?

ПОТАПОВ. Манӑ вара. Чорт ма сӑмӑнӑ шугӑм ак бӑштӑ манытыш! Тӑтӑ гӑнӑбӑ йамат. Кидӑтӑм кадок. (Йаблочковым пидӑш). Пӑлӑнӑшкӑ нӑлмӑбӑшты кӑрӑк кыцӑ кӑрдӑт мӑнмӑм вырсы...

(Сӑдӑн шайылыны сӑнгӑн нӑлмӑ годшы сусу йуквлӑ. Луӑлыт. Ли Фо

тыктымактылаш тынгалаш, вуйжым куча да сэдбйрйшккй лэйлн кэн вазаш).

ПОТАПОВ. (Окнба докы кыргыз мий). Шынал толэвбй... Пйтышбйм...

Сцэн шайылны йуквлэ: „Сдавайыда! Йакшаргывлэм шидэ!“—„Комуньиствлэм пуда!“—Сдавайыда, сонкток капштала роэн шуэнэ!“—„Сдавайыда! Сдавайыда!“

ПОТАПОВ. Идэ лишэм, гадвлэ! Мйньбн бомбэм улы: пырэдэ гйнь—станцигэ молгэ иквэрэш пйдэштэрэн колтэм.

ЙУКВЛА: „Лудйктэ вэлэ!“—„Крой!“—„Даеш большака! Крой!“

ЙАБЛОЧКОВ. (Сэдбйрйштй кимбйжй годым пйлышбйжбй дон тамам колыштэш). Тырлай... Тйнгвлэ тырлай... дай...

ПОТАПОВ. Ну?

ЙАБЛОЧКОВ. Пойезд. Прават, цуратат пойезд толэш! Кыцэ мйлэндй цытйрй, колат?..

Тйрукбйштөк цилэ вэрэ тырла. Потапов дон Йаблочков пйлышбйм шагалтэн колыштыт. Махновцывлэят колыштыт виднй. Лачокок толшы пойезддн йукшы лишэмаш тынгалаш. Пульэмөт рошткаш тынгалаш. Ваштарэшбйжбй вырсымы йуквлэ, кыргызшы йал йуквлэ шактат.

ЙАБЛОЧКОВ. Лачокок мәнмәнок ылыт вйл?

ПОТАПОВ. Мәнмән ылтэ бйньэ кун вара? (Окнба докы кыргыз мий. Ти гытлашток окнба докы Шигайэва кыргыз толэш).

ШИГАЙЭВА. Ылэдэ?

ПОТАПОВ. Цилэн агыл... (Ли Фо кишй вйкбй анчыкта). Ужат?

ШИГАЙЭВА. Э-эх, йажо китайэц ылыл...

(Амаса пачылат кэя. Пөртбйшкбй броньэпойезд кымандыр дэ красноармэйбйцвлэ пырат. Красноармэйбйцвлэ ак лилп гйньят, йара).

КЫМАНДЫР. Станци гйц иктй кодтоэк махновцывлэм шин колтышна.

ПОТАПОВ. Вурчымыланда тау. Пиш жепэш толын поспейбйштэ.

КЫМАНДЫР. Талэндэят тау. Тэ агыл ылгэцбй карэмбйштбй киэнэ ылы. Сигналым вэрэмаштбй ужна.

ПОТАПОВ. Тынэ гйньбй, вэрэмаш шонатыш.

ШИГАЙЭВА. Йара эчэ корныжы кужын пидыртымы агыл ылы.

КЫМАНДЫР. Тынэ гйньят, төрлбймашэш вэрэмэ эртбйш.

ПОТАПОВ. Маләннэ палшаш толашыжы кыцэ вара ышышкыдажы пырэн?

ШИГАЙЭВА. „Вара мам бйштйш кэлэш бйшкэ ужат,“—маньыц вэт, кымандыр тйг. Тынэ и бйштбйшбйм.

КЫМАНДЫР. Тидбй тәмдән пиш патыр ылаш.

(Мбндбйрнбй лүлмбй йуквлэ шактат).

КЫМАНДЫР. Тэ кужышкы идэ шывшылат. Броньэпойезд тиштэкэн шуку шалгэн ак көрд. Кыцэ пйдэштэрят колыда?..

ЙАБЛОЧКОВ. Бндэ кидбйм шүтйш лиэш?

ПОТАПОВ. Бндэ лиэш.

ШИГАЙЭВА. Малан вара кидшй йалштымы, Потапов тйг?

ПОТАПОВ. Вара шайыштам. Кызыт йблэрэк пойездбйшкбй алдок кэнэ!

(Цилэн амасашкыла кэят. Ваштарэшбйштбй корогышкы эдэм пырэн шагалаш. Вблнбйжбй хрэсань тошты ыжга, вуйыштыжы шарык каваштын упш, сынзэжят мүдэлтэш).

ПОТАПОВ. Шагал, кү тэхән ылат?

СЭРӨГИН. (Цытйрэн). Кымандыр тйг, мбньбй, Сэрөгин ылам...

ШИГАЙЭВА. Лач сынзээш кайшы йэкшүкокыш! Тынбй штабышты лишашлык ылат вэт?

ПОТАПОВ. Тынбй гйцэт палшымашым мэ вычышна вэт?

СЭРӨГИН. Вуйнамат ылам. Корным йамдәнәм. Шосэшкбй ләкмбйкэм батыкын пүэшбйжбй изиш шбйм вэрэшт. (Тйрук йбйрәлтэ). Тынэ гйньят, ытлышым, хрэсань вургәмбйм төвөш нәлбйнам. Ти вургэм дон вэлэ бйлышбйжят кодынам.

ПОТАПОВ. Тыләнэт изи корнывлэ дон кэаш шүдбйшбйм вэт? Шосэшкбй ит ләк маньым?

СЭРӨГИН. Приказым мондән шуәнәм.

ПОТАПОВ. (Мыскылымыла). Мондән шуәнәм... Тидбйм ужат? (Кишй Ли Фо вйкбй анчыкта).

СЭРӨГИН. Лифошка? Колән...

ПОТАПОВ. Тынбй пүтыймөт дон колән. Приказым шүдбймбй сэмбйнь

Ыштэн шоктэнэт ылгэцби, палшыкым
вэрэмйэш кандэнэт ылгэцы, аһыат
акат колы ылыы. Ыҥылышыц?

СЭРӨГИН. (Вуйнаматла). Ыҥылы-
шым... (Шыдын). Э-эх, махань йажо
тәһгым йамдәнәм!

ПОТАПОВ. Циләнәм йамдән кәр-
дәт ылыы. Йара эчэ броньэпойээд
толыы.

КЫМАНДЫР. (Шигайэва вькы
анчыкта). Тэвэ тидь сиасайыш, По-
тапов тән! Ышкэжәт вуйнамат ылат:
приказым вэс пачаш кэлэсыктәш
мондәнэт. Уставым помынбэт? (Сцән

шайылыны паровоз шишкымы йук).
Кәшнә, кәшнә—вэрэмә.

(Цилән ләктәш тьһгәлыт. Йаблоч-
ков йьрвәш анчылатәш дә шүләләтә).

ЙАБЛОЧКОВ. Цэвэр, 256-шы
разйээд, цэвэр... тәләнэт йаралжок
ыһгыт ли! (Йылә ләктын кәә).

(Сцән шайылыны паровоз гудок, пар
йук, тәрвәнбшы вагонвлә кьртны
йук).

К а р э м.

Рушла гыц Й. П. сәрән.

Г. М. Кроликов.

Лэнын паштэк

Социализман сәндәлыкнә
Кәчын, йыдын йөндәрәлтәш,
Игыц шуку кушкын-кушкәш,
Индустрианг со миә.

Хала лошты завод кушкәш,
Хала сьрнәм олмыдыкта;
Сола лошты колхоз шәрлә,
Ныр шачышнам шукәмдә.

Ку вәл пәрви ышәш пиштән
Ти ылымәш корныжым?
Тәһгә кушкын шоаш манын
Омынәщәт уштәлыт.

Пайан йыләт со тумайән
Труйышын корным питьрәш,
Пугьртәрән, палвалтарән
Труйышын вьрбим шуку йүн.

Труйыш халык Лэнын паштэк
Пыт ыһнәнән кычән миш,
Ышкыләһжы соты корным
Пуры корным пачын ли.

Культур, тьэхнык йьрок шәрләт,
Труйыш халыкым ажәдыт,
Курым ылым ылымәшым
СССР-на анчыкта.

Партын видән шалгымыжым
Ылымәшкы пыртән миән,
Труйыш халык ләшнәжы
Классдым обществам ыштэкә.

Икты ганьы цилән линә,
Комуньизмьш чьһнә кәнә;
Сәндәлык вьлнбш труйышәт
Ти корны гыц ак каран.

В. Горшнов.

Чэльәбински доны

(1919 и годшы граждан вырсым ашөндәрймәш).

Кәнбж. Август. Совет власть ко-
гон дә когон шәрлә. Силажы пыра.

Йакшар арми Урал вэс монгыршкы
ванжыш. Колчакын ош армижы Йак-
шар армин анзыкыла пырымашыжым
цярәш цацыш. Остатка силажым

постарәнәт, мәнмәм, Йакшар армим
мьһгәш цәктәрәйт шанән.

Вурсаһшы Йакшар армим цәктә-
рәш йасы. Йакшар арми мьһлән
масақым йажон анжыктыш. Мәнмәм
цәктәрәш ағыл, ниньы йшкәок Сиби-

рбшкылä кыргызжэвй, йалышты вэлэ какакын кайын коды.

Мәнмән арминä Миасым, Чэльäбинским нälбй. Мәнмән 225 Ньэвэльский полк изи солашкы, 8 километр Чэльäбински анзыкы сьнгэн пырыш.

Шокшы. Айаран кэчй ли. Мä Йакшар салтаквлä, йыт вашт амалэн кэртйдймвлä, ймбйлшкбй пырэн вазыннаат, кэчйвäl йактэ амалышна. Кйньбйлнäйт качна моло. Вара, тамалан äнбät, пашä укэлä вэлэ чучаш тьнгäльбй.

Иадыштына:

— Малан мәнмäm ошывлäm шийш пакыла ак нянтп?—манына.

Малан ик вэрэок шалгыктымыштым командирвлä мälännä акат кэлэсеп. Салтаквлäжйн бышышты со анзыцок кэä, ошывлäэдйм со шинэжбй.

Тэвэ колына: мәнмән полкынам сола öрдбшкбй, күкшикä вэрбшкбй нянтп, маныт. Ма тьштйкөн лишашлыкшым мä тöрок цаклышна.

Йакшар салтаквлäm цөпбшкбй шывшын пиштэвй. Окопвлäm капайаш шүдэвй. Мälännä шадангы лөэш окопым капайаш вэрэштй. Цөп анзыкы сөкрөтвлäm шагалтышна.

Шукуы вэрэмäйт бш ли, ужына: анзыл сола лишнй, 6 километр вэрбштй, тама пырак тэрвәнш тьнгäльбй. Сола öрдбштй ылшы мардэж вäкш йбр ошывлән казаквлä потынаш тьнгäльвөвй. Мәнмән полкын развэдкйвлä сярнэн тольөвй.

— Ошывлä наступльнбйм бштäш шанат,—маныт.

Лачокшымок ылын.

Тэвэш, шукат бш ли, ош салтак цөпвлä кайаш тьнгäльвөвй. Тöрок мä вблкөнä толыт.

Йакшар салтаквлән [тама кид-йалышты тэрвәнблш тьнгäльбй. Йакшар армиэт бшкымжбйн силажым анжыктынэжй.

Ошывлä иктä 100 ашкыл йантöок мä докына лишблэмбкбй, йакшар салтаквлән командирвлä цөп мычкы кэлэсэвй:

— Приготовиться к атаке!—маньөвй, камандым пуэвй.

Вара, мәнмән салтаквлä, кйньбйл шагальэвät, «ура-а-а!» манын саслэн, ошывлä ваштарэш кыргызжэвй. Кыргызжышты сэмбньок лүэн лүэн колтат, ошывлäэдйм вактыт.

Колчак арминц палачый дисциплинбй вэлэ ылшät, шукуыым ньэвольа постарөнйтät, ньима войуйым кыныштат укө. Кынам мä тöрок виктэн ваштарэшйшток лүлш тьнгäльнä, ош салтаквлä, пичälбштйм шуэн-шуэн, мәнмән вäкблä пльөнбшкбй толаш тьнгäльвөвй. Мәнмән ротына турöок 70 адэм угла пльөнбш тольөвй. Остатка ош салтаквлäжйм анзыц шалгым солашкына шин пыртышна. Вара тьшөцйнät эчө поктэн лыкна.

Мбньät ош офицөрбйн мбшкбрбшкбй лүэн колтышым, пыр кишкajбйм йолтарышым. Шукуы шбдйм шоктарөнбт, мәнмән вöрнäm йунбт. Сөдбндонок, пулька попазымылан пиш су су лим. Тбдбйн кимбйжым ужымат:

— Тьләнэт так и нады!—маньым.

Вара, Йакшар армияä ошывлälән йажо тькбвлäm пуэн миш. Чэльäбинским нинй мбнгэш нälш шанат ылат, нбнблән нälш агыл. Йакшар салтаквлä нбнблән ышым пуэвй...

Тй кэчбйн мәнмән 27 дивизи 2000 утла ошывлäm пльөнбшкбй нälбйн. Нинбйн салтаквлäштй ош арми гыцэт тэнгälä шблш тьнгäльнбт, Красный арми кекбй ванжат.

Мä тидйм и вычнä.

Кыцө гыцэт Сибирбйм ошывлä гыц йблэрäк итбрайэн шокташ кэлэш...

Ылшы Красный командир,

Отар сола В. Гершков.

ЛНВ. № 35

Сдано в набор 2/II-33., подписано к печати 25/II-33 г. 2¹⁰/₁₆ п.л. 63.360 зн. в п. л. Размер 57X105 ¹/₃₂. Издат. № 15

Райлит № 36 * * * * * Тираж 550 * * * * * Заказ № 514 * * * * *
Типография Гор. Мар. Изд-ва. Ксамодеьяйск МАО ул. Ленина д. № 11

Äкшѣ 60 коп.

1933 иэш

„У СЭМ“ журналѣм сы

Төнешѣ ин журнал когөмдѣмѣ-40—48 страницѣ нѣр лѣктѣш тѣнгѣлѣн.

„У Сѣмѣшкѣ“ у отдѣвлѣ пыртымы. Лѣмѣнжок Марксистски—Лѣннински воспитанѣы гишѣн пѣлѣ сирѣлтѣш тѣнгѣлѣш, сѣнлѣн сирѣмѣ—расказвлѣм, повѣствлѣм, романвлѣм, лыдышвлѣм, пѣсѣвлѣм, очѣрквлѣм моло молынамшы дорѣ шукым пумы лиѣш.

Бѣдѣрѣмѣшвлѣлѣн пасна лык пумы лиѣш. Совѣт сойузышты, сѣндѣ-лѣк вѣлнѣ ма-шон лиѣлтмѣшвлѣ гишѣн обзорвлѣм пуаш тѣнгѣлмѣ лиѣш.

Журналым сылымаш гѣц иктѣт ѳрдѣжѣш кодшашлык агылѣп.

Ин партийцѣт, комсомольцѣт, совѣт пѣшѣ мтѣ шалгышвлѣѣт, тѣмдышвлѣѣт, тѣмѣньшѣвлѣѣт, ровочѣйвлѣѣт, колхозниквлѣѣт, труйѣш хрѣсѣньвлѣѣт, бѣдѣрѣмѣшвлѣѣт—

— „У сѣм“ журналтѣ бѣнжѣштѣ кодтѣп.

Труйѣшы марывлѣ цилѣнок сылышты, лыдышты, социализм стро-йымаш пѣшѣ кѣмѣм, у бѣлѣмѣш бѣштѣмѣшѣм бѣшкѣ культурым, лѣитьѣратурым моло пѣлѣштѣ, дѣ нинѣм бѣштѣшѣт, анзыкыла шѣкѣшѣт палшышты.

Бѣшкѣ сылым, паштѣк иѣлвлѣмѣт сылаш ажѣдѣш, ѣнѣш кѣлѣш.

Журналын сылымаш ѣкшѣ:

1 иэш — 6 тѣнгѣ

1/2 „ — 3 „

3 тѣглѣэш 1 „ 50 коп.

Кым тѣлѣѣ гѣц чѣдѣ сронѣш сылымаш ин ак нѣрдт.

„У сѣмѣм“ цилѣ вѣрѣок сылаш лиѣш: сирѣмѣш намал-шѣйвлѣѣт чтѣйвлѣштѣт сѣлѣмѣшѣм прикѣйат.